226.2
गिरी।ता

TĀRĀ-TANTRAM.

॥ तारातन्त्रम् ॥

श्रीगिरीशचन्द्र-वेदान्ततीर्थ-सङ्कलितम् ।

TĀRĀ-TANTRAM.

WITH AN INTRODUCTION

BY

A. K. MAITRA.

BANI PRAKASHAN

DELHI (INDIA)

Published by Sm. Uma Das, BANI R AKASHAN,
IX/1901, Street No. 3, Kailash Nagar, Delhi-110031

22६.2
सिरीता

Reprinted 1983

Price : Rs. 32.00

Printed by
TAJ OFFSET PRESS
4152, Katra Nizam ul Mulk,
Urdu Bazar. Delhi-110006

TĀRĀ-TANTRAM.

INTRODUCTION.

TANTRIKA LITERATURE.

Tantrika literature has two main divisions :—(i) Original works or Sāstra-proper and (ii) Sāstric treatises. The revealer of the first is Siva. The second class is the work of human authors. The Tantras are usually cast in the form of dialogues between Siva and Pārvati, or the first in his form as Bhairava and his Sakti Bhairavi. In the *Āgamas* it is Siva who teaches the Devi ; and in the *Nigamas* the latter assumes the form of the *guru.* Thus, it is Pārvati, who in the *Uddisa,* instructs Siva ; and Bhairava, who in the *Sakti-tantra* is the disciple of Bhairavi. In some cases Siva reveals the Tantrika doctrine to others, such as, Nārada, Kārtikeya, and Brahma-Bhairava.

Authorship.

Kulluka Bhatta, in his commentary on the Institutes of Manu, refers to the existence of the Tantriki *Sruti* as distinguished from the Vaidiki (1). This may lend some support to the popular belief that originally the Tantrika rites depended upon no written literature, but upon *Srutis,* handed down to posterity ; and that these *Srutis* were as old as the *Srutis* of the Vedas. On this view, all existing works would appear to be later redac-

Popular belief.

---

(1) श्रुतिश्च द्विविधा—वैदिकी तान्त्रिकी च ॥

tions or compilations The language is Samskrita ; but M. M. Sāstri says. "it is always ungrammatical, sometimes outrageously so." (1). This opinion is perhaps due to the incorrect MSS examined by the learned Pandit ; and is not to be attributed to the whole of the Sāstra and its literature, which includes such commentaries as those of Rāghava Bhatta, Gadādhara and others. This literature, moreover, abounds in technical terms, the meaning of which is to be learnt from the *gurus* or the *Abhidhānas*, dealing with *Vijas, Mantras*, *Yantras*, and other matters of Tantrika worship, such as the *Prakārāntara-Mantrābhidhāna*, the *Vija-Nighantu* and other similar works (2).

Language.

Original works on Tantra, according to the *Samayāchāra* (3) are sixty-four in number, together with eight works called *Yāmalas* and three called *Dāmaras*, besides numerous supplementary works which are designated Upatantras, including, according to the *Vārāhi tantram*,(4) those which were revealed by the Bauddhas. A Tantra, properly so called, is said to have, like the Purānas several distinctive features (5) called Lakshanas, which indicate

Classification.

---

(1) Notices of Samskrita MSS. Second Series, Vol. I.

(2) Published in the series of "Tantrik Text" Edited by A. Avalon.

(3) The Tantrika world is said to consist of three geographical divisions—the Asvakrāntā, the Rathakrāntā and the Vfsnukrāntā. The *Samayāchāra* gives us the works known to one division only. The total number would, therefore, come to 192 works, which include several Yāmalas and Dāmaras.

(4) बौद्धोक्तमुपतन्त्राणि कापिलोक्तानि यानि च ॥

(5) स्वर्गश्च प्रतिसर्गश्च मन्त्रनिर्णय एव च ।

देवतानाञ्च संस्थानं तीर्थानाञ्चैव वर्णनम् ॥

the usual subject-matters of discourse. Few works on Tantras are, however, now found to conform completely to this ideal.

Printed books on rituals are even now looked upon as impure ; and hence the works on Tantras, which were printed from time to time, found tardy recognition from the orthodox. In most cases they have been printed in a way which can not also claim any great reputation for correctness. Manuscripts are, therefore, looked upon with greater veneration. But the manuscripts are getting rarer every day, and later manuscripts can hardly be called superior to printed books. The Varendra Research Society have accordingly been trying to discover and collect old manuscripts, and the collection may now fairly claim to contain several rare original works, compilations, and annotations, which are likelly to throw useful light on the system of Tantrika worship.

Manuscripts.

THE TĀRĀ-TANTRAM.

The *Tārā-tantraṃ* having been first selected for publication, four Manuscripts, all without a date, were placed in the hands

---

तथैवाश्रमधर्म्मश्च विप्रसंस्थानमेव च ।
संस्थानञ्चैव भूतानां यन्त्राणाञ्चैव निर्णयः ॥
उत्पत्तिर्विबुधानाञ्च तरूणां कल्पसंज्ञितम् ।
संस्थानं ज्योतिषाञ्चैव पुराणाख्यानमेव च ॥
कोषस्य कथनञ्चैव व्रतानां परिभाषणम् ।
शौचाशौचस्य चाख्यानं नरकानाञ्च वर्णनम् ॥
हरचक्रस्य चाख्यानं स्त्रीपुंसोश्चैव लक्षणम् ।
राजधर्म्मो दानधर्म्मो युगधर्म्म स्तथैव च ॥
व्यवहारः कथ्यते च तथा चाध्यात्म-वर्णनम् ।
इत्यादि लक्षणै र्युक्तं तन्त्रमित्यभिधीयते ॥

of Pandit Girischandra Vedāntatirtha. The text, with different readings, compiled by him, is now published by the Varendra Research Society. The codex marked क was supplied by Pandit Tārākānta Smritibhusana of Phetagrāma, in the district of Rajshahi. Though complete and long used as a guide in actual worship, it is not absolutely free from mistakes of the scribe. The codex markod ख was supplied by Pandit Sāradācharana Bhattāchārya of Joāri in the district of Rajshahi. It is complete and in some respects better than the codex marked क . The codex marked ग was kindly placed in the hands of the Society by Mahārāj Kshaunisachandra Rāya of Krisnanagara from his Library, which contains a collection of valuable manuscripts made by his illustrious predecessor Mahārāj Krisnachandra Rāya Rājendra Bāhādur. It is complete, although the scribe was obliged to leave gaps where he could not copy out his original. The codex marked घ, though incomplete, was found to be the oldest; and so it was acquired by the Society, although it was already almost crumbling into dust. The codices क and ग generally agree in their texts, while the codex ख supplies the greatest number of different readings.

Codices of Tārā-tantram.

Pandit Girischandra adopted readings which he found in more than one codex, and noted the differences in the footnotes. A few necessary corrections and restorations, made in editing the text, have been inserted within brackets or suggested in the footnotes; one, which occurs at page 9, has been adopted from the *Tantrasāra*. The best thanks of the Varendra Research Society are due to the owners of the codices

Different readings and corrections.

for the readiness with which they were pleased to lend them to the Society.

The *Tārā-tantram*, as its name implies, relates to the worship of Tārā, one of the Tantrika Mahāvidyās. The rules are even now divulged to none but the duly initiated disciples of the cult. The first question

Subject-matter.

(1. 2) of the Bhairavi, who appears (V. 14) to be no other than Pārvati herself, which is asked of Bhairava, who is Siva-Mahesvara, shews that even to her the secret had not been divulged all at once by her beloved lord. She had been first told, only incidentally, (on a former occasion, not specified in the text,) that Buddha and Vasistha were Tantrika sages of the order of *Kula-Bhairavas*. This had naturally roused her curiosity, and she now begged (in the *Tārā-tantram*) to know the *Mantra* which had conferred such holiness upon Buddha and Vasistha. The Bhairava was thus induced to divulge (not of course without due caution and warning) the secret *Mantra*, which in fact was the *Mantra* for the worship of Tārā. To claim a great antiquity for this *Mantra*, greater than what could be reached by

Antiquity.

Buddha or Vasistha, the Bhairava asserted (1. 3-8) that this *Mantra* conferred spiritual success not only upon Buddha and Vasistha, but it had conferred such success also upon Visnu, Sadāsiva, Durvāsā, Vyāsa, Vālmiki, Bhāradvāja, Bhima, Arjuna and others in the days of yore.

The *Tārā tantram* does not, however, purport to give an exhaustive account of every thing connected with the worship of Tārā. Hence it is necessary to consult, among others, such original works and compilations as (1) the

Toḍala-tantram, (2) the *Rudrayāmala*, (3) the *Brahma-yāmala* (portions of which appear to have been separately designated as the *Mahāchināchāra-Krama*) and (4) the *Nila-tantraṃ* (5) the *Mahānila-tantraṃ*, (6) *Tārā-rahasya-vrittikā* (7) *Tārārahasyaṃ*, (8) *Ekajaṭākalpa*, (9) *Ekvirākalpa* and (10) *the Tantraratnaṃ*. Oral instructions must also be received from preceptors, who are looked upon as hereditary custodians of the secret cult, which has not as yet failed to find enthusiastic votaries in Bengal. *Tārā* may, in fact, be said to claim even now many Hindu votaries, although her Buddhist votaries are no longer to be met with in India, except in the hill-tracts of Nepal. The large number of works, connected with the worship of *Tārā*, show the great popularity which was once acquired and maintained by this cult. The *Tārārahasyavrittikā* (otherwise called the *Vāsanātattva-bodhini*) is a compilation, which deals specially with the mysteries of the Tārā-cult. The author (1) Saṃkara, son of Kamalākara, and grandson of Lambodara, quotes passages from the great philosopher Saṃkarāchārya, who is also credited either with the authorship or compilation of at least one Tantrika work, the *Prapanchasāra*. (2)

Literature of the Tārā-cult.

The image of *Tārā*, as worshipped by the Hindus of the present day, differs materially from the image which used to

---

(1) लम्बोदरस्य पौत्रेण कमलाकरसूनुना ।
अकारि शङ्करेणैषा वासनातत्त्वबोधिनी ॥

(2) Now in the Press and about to be published in the Series "Tantrik Text" Edited by A. Avalon.

be worshipped by the Buddhists of the Mahayāna-School.

The image.

There are reasons to suppose that although at one period there might have been no difference in the images worshipped by the Hindu and Buddhist votaries, important changes were introduced by the Hindus, a clue to which may be found in the description of *Tārā*, which is traditionally ascribed to Sri Saṃkarāchārya.

The *Tārā tantraṃ* is divided into six sections, each of which is called a *Patala*. M. M. Sāstri, in his Preface (p. xxxii) to the Notices of Sanskrita MSS. (Second Series, Volume I) published by the Asiatic Society of Bengal, says—"*Tārā tantraṃ*

Sections or Patalas.

No. 146 contains 180 Slokas." This manuscript is said to have been found with Pandit Rāmatārana Thākura of Kānthālapārā near Naihati. But the manuscripts, collected and consulted by the Varendra Research Society, from different parts of Bengal, do not show, in any case, more than 150 verses in all. The *Vārāhi-tantra*, however, discloses the interesting fact that the *Tārā tantraṃ* was a Mahā-tantraṃ, which consisted of more than twelve thousand verses!

THE FIRST PATALA.

The first Patala consists of 29 verses. It discloses, in response to the first question of the Bhairavi (I. 6), the *Mantra*. This *Mantra* is said to consist of five syllables, which, according

Mantra.

to the usual Tantrika method, are denoted by synonyms, which protect the *Mantra* from disclosure to the un-initiated. The *Mantra* is said to be *Mantra-rāja*, the prince of *Mantras*,—a second Kalpavriksha,

the heavenly tree which satisfies every wish. According to the synonyms, this *Mantra* is prefixed by the Vedic *Mantra* OM. The other synonyms,—Hrillekhā, Kulakāmini, Kurcham, and Astram,—represent four tantrika *vijas*; and so the *Mantra* in five syllables, stands as follows :—

1	2	3	4	5
OM	HRING	STRING	HUNG	PHAT (1)

Devotion to this *Mantra* is said (I. 3-4) to have conferred on Visnu (Janārdana) in his incarnation as Buddha, his power of creation, and his privilege of enjoying immortality; while in the case of Vasistha, it was this *Mantra* which gave him the power to fix his abode in the region of the stars.

Its effect.

The first patala, in response to the second question of the Bhairavi, also lays down the rules which Buddha is said to have practised in observing the morning-rites of Prātakrityam. It begins with the worship of the *guru*, the spiritual preceptor. The devotee for this purpose, rises in the last quarter (uttare prahare) of the night and then commences his devotional exercises by means of Dhyāna, Stava and Namaskāra i, e, meditation, hymn, and obiescence. The meditation must be performed in a particular region of the Sahasrāra, technically said to be the central *Chandra mandala* of the lotus of thousand petals (which is supposed to be situated in an inverted position below the crown of the head). The Dhyāna of the *guru* is indicated by the words begining with

Prātakrityam.

Guru-worship.

(१) ओं ह्रीं स्त्रीं हूं फट् ॥

Suddha and ending with *mānasam* (I. 12-13). In this morning-rite every thing is purely mental; and so it does not stand in need of any accessory articles of worship. The Sripādukā of the *Guru* (believed to be situated above the eye-brows,) must be worshipped in this connection. The *Mantra* for this worship has been indicated by another set of synonyms (I. 15) according to which the *Mantra* (1) stands thus :—AIM SASAKTIKA-SRIGURUPĀDUKĀM PUJAYĀMI NAMAH. In noticing the commentaries on the *Gurupādukā-Stotram* by Anantarāma and Raghunātha Nyāyālaṃkāra, M. M. Sāstri says, "that the word *pādukā* means the shoe, but in Tantras it means footprints, which are often worshipped under the names of *Charana*, *pādapadma* and so on". (2) Here the *guru-pādukā* can not, however, indicate any artificial foot-mark. The *guhyāti-mantra* (3) is referred to in verse 16 ; while verses 17-20 disclose the stava-hymn in praise of the *guru*, who is to be looked upon as Siva. The *Namaskāra* is indicated in verse 21, according to which, the *guru* is said to be one, who dispels spiritual blindness and helps the devotee to acquire celestial vision. (4) In this connection, the devotee is required to remember with

Guru-dhyāna.

Sripādukā.

---

(1) ऐं सशक्तिक-श्रीगुरुपादुकां पूजयामि नमः ।

(2) Notices of Sanskrita Manuscripts.

(3) गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् ।
सिद्धिर्भवतु मे देव ! त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥

(4) अज्ञान-तिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जन-शलाकया ।
चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥

veneration (besides his personal preceptor) nine other *gurus*, all bearing the surname of Nātha. They are (1 25-26) Pralhādānanda, Sanakānanda, Kumārānanda, Vasisthānanda, Krodhānanda, Sukhānanda, Jnānānanda, Bodhānanda and Kāranānanda in consecutive order. This list supplies a clue to the names of the old revered teachers of the cult, who have been canonised. This may, therefore, help us some day to understand the evolution of the cult, if we remember that the devotees, bearing the surname of Nātha, had originally a direct connection with Buddhistic culture.

Old teachers.

THE SECOND PATALA.

The second *Patala* consists of 55 verses. The Bhairavi had previously heard (in connection with the *Mahāchināchāra-tantram*,) one of the three methods of worshipping *Tārā*. The chapter opens with the expression of desire on the part of the Bhairavi, to be informed of the remaining methods only, namely,—Mānasa and Yāntrika, or in other words, the mental and the diagramatic. The Bhairava gives an account of both the mental method (II. 3-30) and also of the diagramatic method (II. 31-55). This is prefaced by an account of the six forms of Nyāsa, in connection with which is disclosed the name of Akshobhya as the Risi, (the first sage who *saw* the *Mantra*). A quotation from the *Toḍala-tantram* has been added to the footnotes, and it is clear that the Tantrika Akshobhya is different from the Akshobhya of the Buddhists. The Tantrika Akshobhya is said to be Siva himself, so called because he showed no anxiety or

Mānasa and Yāntrika methods.

Akshobhya.

fear after he had swallowed the poison at the churning of the ocean, as narrated in the Purānas. But the Dhyāna of Akshobhya, as quoted in the *Mahānila-tantram*, describes him as a serpent, in which form he appears on the head of the image of *Tārā* in Hindu worship.

The six Nyāsas are described (II. 4) as (1) Risi-nyāsa, (II) Kara-nyāsa, (III) Anga-nyāsa, (iv) Varna-nyāsa, (V) Vyāpaka-nyāsa, and (VI) Pitha-nyāsa. The *Mantras*, as usual, are disclosed through synonyms, but like the Vedic *Mantras*,they are also mentioned along with their Risi, Chhanda and devatā,which, in the present case, are said to be Akshobhya, Brihati and Ugratārā. The *Vija* is said to be Kurcha, the synonyom for HUNG. Verses 5-6 describe the *Risi-nyāsa*, verses 7-9 describe the *Anga and Kara nyāsa*, while verse 10 describes the *Varna-nyāsa*. The *Mantras* for the six *angas* (parts of the body of the devotee) disclose six names, namely,—Akhila-Vāgrupini for the chest, Akhanda-Vāgrupini for the head, Brahma-Vāgrupini for the Sikhā, Visnu-Vāgrupini for the Kabacha, Rudra-Vāgrupini for the three eyes (including the spiritual eye, supposed to be situated between the eye-brows), and Sarva-Vāgrupini for Astra.

Six Nyāsas.

The first compound in the second line of verse 9 mentions the *Mantra*, which is used in the performance of *nyāsa*. This is also indicated by synonyms, which stand for six long (*dirgha*) syllables, called *Māyā*. According to this, the syllables are :—

Mantras.

1	2	3	4	5	6
HRĀNG	HRING	HRUNG	HRAING	HRAUNG	HRAH.

Each of these syllables must be prefixed to the several *Vāgrupinis* mentioned above, and thus the actual *Mantras* are obtained.

The *Varnas* are alphabets, fifty in number, (excluding the additional la or according to some Ksha.) They are arranged, for the purpose of Varna-nyāsa, in groups of ten.

The alphabets.

The alphabets from अ to ॡ are for the chest ; from ए to घ for the right arm ; from ङ to ढ for the left arm ; from ण to भ for the right leg ; and from म to क्ष for the left leg.

The *pithas* are mentioned in connection with the Pitha-nyāsa, as imaginary situations in the body of the devotee. They are not geographical places, commonly called *pithasthānas* In mental worship offerings are imagined and are (II. 14—16) arranged in the following consecutive order,

Offerings.

namely—wine, meat, wine again, good fish, wine once more, then fried rice, then wine, thereafter cakes and *Luchis*, then wine once more, and then rice with *ghee*, various sorts of curries, curds and concentrated milk-pudding. The mental worship culminates in devotional concentration of mind, which teaches the devotee the contemplation of his one-ness with the object of his worship.

The Yāntrika-worship is, however, different. It must be carried out in the Yāgagriham (II. 31). In this connection the four devatās, *Ganesā*, *Vatuka*, *Kshetrapāla* and *Yogini*

Yantrika worship.

are worshipped at the four doors of the Yantra-diagram. The eight *Saktis* (II. 43) must also be worshipped. The details have not been

disclosed in the *Tārā-tantraṃ*, but they will be found carefully compiled in the *Tārārahasyavrittikā* with the *dhyānas* of *Laksmi, Sarasvati, Rati, Priti, Kirti, Sānti, Pusti* and *Tusti.*

The Yantra has been described very briefly (II. 27-29) as a square with four doors and a lotus of eight petals with a Yoni (triangle). This is a geometrical figure with accurate measurements, and great pains are taken to draw it with precision at the time of worship. The text ordains the drawing to be made with sandal-paste. A diagram in actual use is illustrated for easy reference The offerings in this form of worship are not imaginary. They are, therefore, distinctly prohibited (II. 53) to be distributed among the female votaries, although the latter are not prohibited to take part in the worship.

Yantra.

The five Ms constitute the distinctive features of the *Virāchāra* system of Tantrika worship. They are called *panca-tattva*, or simply *panca* as in verse 34. They are not mentioned here by name, but their names are well-known. As they are always mentioned in a fixed consecutive order, they may also be known by their number, by which alone they are mentioned here. and not by their respective names. They must be purified before use. It is interesting to note that the *Mantras* for purification are Vedic.(1) The *Mantra* for purifying the first M (wine, Madyam)

The five Ms.

---

(1) तद्विष्णोः परमं पदं

Rig Veda 1 22. 20 and Atharva Veda 7. 26. 7.

त्र्यम्बकं यजामहे

Rig Veda 7. 52. 12 and Taittiriya Samhitā 1. 8. 1. 2 .

has not been quoted on the ground that it has already been disclosed in the *Nila tantraṃ*. (Patala IX.)

THE THIRD PATALA.

The third *Patala*, consisting of only 11 verses, refers very briefly to the ecstacy which a devotee enjoys by the use of Vijayā (*Canabis Indica*) followed by wine. Buddha is said to have laid down (III. 4) that drinking wine without a previous consumption of Vijayā cannot produce real ecstacy. In this *patala* the devotee is required to meditate upon OM as the bridge (Setu) over which he has to pass. The *Sarasvati-tantraṃ* discloses the different *setus* according to caste, and lays down that OM is the *Setu* for Brahmanas and Kshatriyas, while PHAT is the *Setu* for Vaisyas, and HUNG for the Sudras.(1)

Dhyāna.

The devotee has no doubt to practise the *dhyāna* of the *devi* (*Tārā*); but the *dhyāna* has not been disclosed. The form in which *Tārā* must be meditated upon in *dhyāna* has been given in detail in the *Tārārahasyavrttikā* from which it has been quoted in the foot note (pp. 11-12). This appears to be a paraphrase of the *dhyāna* given in the *Rudra Yāmala*.

Here she is imagined not in a benign, but in a terrible form. The *devi* is short of stature, bedecked with ornaments of serpents of various colour, bearing garlands composed of fifty human heads, severed afresh from bodies, and bleeding freely.

प्रतद्विष्णुस्तवते वीर्येण

Rig Veda 1. 154. 5 and Atharva Veda 7. 26 2

(1) विप्राणां प्रणवः सेतु क्षत्रियाणान्तथैव च ।
वैश्यानाञ्चैव फट्कारो माया शूद्रस्य कथ्यते ॥

The *devi* stands with one foot on a dead body (usually supposed to be Siva himself) in the funeral ground, *Smasāna*. The *Tārā tantraṃ* contains no hymns, but the cult has several hymns which are well-known—(i) The *hymn* in the *Nīla-tantraṃ* consists of 11 verses, (ii) the hymn ascribed to Samkarāchārya, which goes by the name of *Tārā-pajjhatikā*, has 31 verses, in which the words *Vihāra*, *Niranjana*, and *Prajnāpāramitā* occur; (iii) the *Stavarāja*, by Virupākshā has 28 verses, in which also occurs the word *Prajnāpāramitā*. There are three other hymns of *Tārā* quoted in the *Tārā-rahasyavrittikā* in the tenth *patala* from which one may clearly see that at one period of evolution, *Tārā* was looked upon as *Prajnāpāramitā*, by the Hindus and the Buddhists alike.

Hymns.

THE FOURTH PATALA.

The fourth patala, consisting of 21 verses, enumerates the four *gurus* (IV 2), who are called (i) *guru*, (ii) *parama guru*, (iii) *parāpara guru*, and (iv) *paramesti guru*. The *parama guru* is the *guru* who reveals the *Mantra* and initiates the devotee. The Risi is called the *guru*, and Akshobhya is, accordingly, one of the four *gurus*. According to the *Tārā*-cult Siva is called the *parāpara guru* while the *paramesti-guru* is Pārvati herself. A Bhairava is incidentally defined (IV. 10) to be one who enjoys all the five or at least one of the Panchatattva after purification; and, according to this definition, the word Bhairava also signifies a devotee of a certain order. In this patala is disclosed in a covert manner

Gurus.

Bhairava.

portions of the Virāchāra-ritual which have not yet received an instructed examination, as it is difficult to induce any devotee to divulge the meaning and intention of these rites. They were, according to the *Visvādarsa-tantraṃ*, never intended for ordinary men living in the world subject to its passions, but for those *abadhutas* (1) who had adopted the ascetic life and had passed beyond the reach all of temptations.

THE FIFTH PATALA.

The fifth *patabi*, consisting of 22 verses, relates to what is technically called *Purascharanaṃ*: without which the *Mantra* is said (V. 1) to bear no fruit. The word *Purascharanaṃ* is the same as the word *Purascharyā* in verse 4. This is a rite, which consists of five different ceremonies, namely, *Japa. Homa. Tarpna, Abhiseka* and feeding of Brahmanas. Without *Purascharana* a *Mantra* is said to be as inefficacious as a body without life in it. This has to be performed four times in the Kali age (V. 12).

Puruscharans.

The offering of blood during worship has been discussed very briefly in this *patala*. The offering of blood from the body of the devotee is held to be an offering of real efficacy as distinguished from the offering of blood of animals. The blood for this purpose should be drawn from specified parts of the body, from the

Blood-offering.

---

(1) द्वैतज्ञानविहीनो यः सर्व्वभूतहितेरतः ।
त्यक्तवर्णाश्रमः शान्तः पापलेशपराङ्मुखः ॥
अयलिप्तो न कुत्रापि धूतपाप सदैव हि ।
अवधूतः स विज्ञेय स्तन्-त्रने चीनसाधनम ॥

forehead, or the hands. or the breast. or the head or from the region between the eyebrows. (V. 15.) But female devotees have been distinctly forbidden to offer blood. (V) 17.) *Tārā* is said to be the same as *Mahānila-Sarasvatí* and *Ekajatā*. The image, in all cases, is the same, without any distinctive features ; but there are modifications in the *Mantras*, which have been briefly indicated in this patala. (V. 20.) *Sarasvatí* is of white colour ; but *Mahānila-Sarasvatí* is blue ; a legend to account for this change of colour is to be found in the *Tārārahasya-vrttikā* (Patala IX.).

Image.

THE SIXTH PATALA.

The last patala, consisting of only 12 verses, deals with the fruits of worship according to the rules laid down in the Tārā-tantram. In this connection the China-tantram and the Kāli-tantram have been referred to (VI. 9). The philosophy of these teachings appears to be indicated in verse (4) by the epithet Bhoga-makshau, which, according to the Tāraraha-yavrittikā suggests that there is no salvation (elsewhere) along with enjoyment, and no enjoyment along with salvation ; but the worshipper of the lotus feet of *Tārā* helds both in the hollow of his palm. The closing verse of the last patala says that whatever has not been disclosed in the text should be learnt from the oral teachings of the *guru*, and if aught appears opposed to the Vedas, it must yet be listened to with respect, without any doubt, and an explanation should be sought from the preceptors.

Philosophy.

Doubts.

The Buddha-vasistha-legend.

No edition of the Tārā tantram would be complete without some account of the Buddha-vasistha-legend, reffered to (I. 1-2) in it. It has accordingly been quoted in the Appendix from three Tantrika works,—the *Rudra Yāmala*, the *Brahma Yāmala* and the *Smara Dipikā* of Minanāth, from old MSS collected by the Varendra Research Society. The *Rudra-Yāmala* is not as yet a rare work, the *Brahma-Yāmala* is comparatively rare, while the *Smara-Dipika* may oe said to be rare and unknown. According to these authorities, the worship of *Tārā* appears to have been introduced by Vasistha from the country of Mahāchina, situated by the side of the Himalayan mountains. This tradition fits in with the assertion in the *Samayāchāra tantram* that *Tārā* belongs to the Northern Āmnāya. (1)

Austerities of Vasistha.

The great sage Vasistha, son of Brahma, practised the most severe austerities for a long time meditating upon a *Mantra* received from his father. He practised *Yoga* as it was then taught by the orthodox teachers, who enjoined self-denials of all sorts upon their disciples. Vasistha discovered that he derived no benefit from the practices, and so he repaired to his father to ask for another *Mantra*. He was, however, advised to continue with his *Mantra* for a further period and to follow the *Yoga-mārga* for the worship of the *devi* called *Buddhesvari*, accord-

---

(1) कालिका भेदसहिता ताराभेदैश्च सम्मता ।
मातङ्गी भैरवीच्छिन्ना तथा धूमावती प्रिये ।
उत्तराम्नायाश्च कथिताः कलौ शीघ्रफलप्रदाः ॥

ing to a *sākhā* of the *Atharvaveda.* Vasistha now repaired to the sea-shore according to the *Rudra-Yāmala* or to the *Kāmākhyā* hills (near Gauhati in Assam) according to the *Brahma-Yāmala* and once again applied himself to the strict observance of the orthodox methods of *Yoga.* As he did so for a long time without any result, he cursed the *devi* in a fit of anger. The *devi,* thereupon condescended to appear before him to say that he had adopted an altogether wrong path. Her worship, said the *devi,* was unknown to the Vedas, it was known only in the country of *Mahāchina,* a country of Buddhistic practices, and Vasistha would gain his object, if he received instructions from Visnu, now residing there, in his incarnation as Buddha. So Vasistha repaired to *Mahāchina.* But here he was amazed to find that Buddha was drinking wine in the company of women. His doubts were soon dispelled by Buddha, who utimately initiated him into the mysteries, and told him to acquire a perfect unperturbed state of mind, which alone could be called a state of perfect purity.

Further austerities.

Curse.

Buddha's teachings.

तारातन्त्रम्

॥ अथ तारातन्त्रोक्तविषयानुक्रमः ॥

प्रथमः पटलः ।

पूर्व्वोद्दिष्टौ बुद्धवशिष्ठौ केन मन्त्रेण सिद्धाविति भैरवं प्रति भैरव्याः प्रश्नः—उग्रतारामहामन्त्रं परिजप्य बुद्धरूपी जनार्द्दनोऽजरामरतां प्राप,—सृष्ट्यादिकर्म्मकर्त्ता च तथैवाभवत्,—वशिष्ठोऽप्येनामाराध्य नक्षत्रलोकमगमदिति भैरवोत्तरं—पञ्चार्णमन्त्रोद्धारकथनं—दुर्व्वासो—व्यास—वाल्मीकि—भारद्वाजादि—कवीनां भीमार्ज्जुनादि—क्षत्रियाणाञ्चानेनैव मन्त्रेण सिद्धिलाभकथनं—मन्त्रस्यास्यातीव गोपनीयता कथनञ्च। बुद्धदेवेन यत् प्रातःकृत्यं चीर्णं तन्मे कथयेति—भैरवं प्रति भैरव्याः प्रश्न स्तां प्रति तस्य च प्रातःकृत्यविधिकथनं यथा—मन्त्री उत्तरप्रहरे सहस्रदलकमलकर्णिकान्तर्गतपीठे गुरुं ध्यात्वा पाद्यादिभिर्म्मानसैः पूजयेत्त्रिधा सप्तधा दशधा वा जपेदित्यादि ।

द्वितीयः पटलः ।

अत्र, श्रुतं तावत् प्रातःकृत्य मधुना यन्महाचीनतन्त्रे बुद्धदेवेन त्रिविधं पूजनमुक्तं तेषु योन्यर्च्चनं तत्रैव श्रुतं,—किन्तु मानसं यान्त्रिकञ्च कीदृगिति तदेव श्रोतुमिच्छामीति भैरवं प्रति भैरव्याः प्रश्नः—भैरवेन मानसपूजाविधिकथनप्रसङ्गेन ऋष्यादिन्यासः,—करन्यासः,—अङ्गन्यासः, — अस्त्रं, — कीलकं, — वर्णन्यासः,—व्यापकन्यासः,—पीठन्यासः,—यन्त्रप्रतिष्ठा,—जीवन्यासः,—पूजाविधिश्चोक्तानि तथा—यान्त्रिकपूजाविधिकथनप्रसङ्गेन च पञ्चमकारशोधनमन्त्राणामतिदेशः, महायन्त्रप्रमाणं—तत्रत्याष्ट-

दलपद्मे दिग्विदिङ्‌निर्द्देशेन पृथक् पृथक् देवतापूजानियमः—कूर्म्म-तत्त्वेन यन्त्रे पुष्पाञ्जलिदानं—नमः,—स्वाहा,—स्वधा,—नमः,-वौषड़िति मन्त्रक्रमेण यथाक्रमं पाद्याद्युपचारदाननियमः—पुष्पादिविशेषोपचाराणान्तु निवेदयामीति मन्त्रेण दाननियमः—स्त्रीभ्यो नैवेद्यदानप्रतिषेधः—यौनिके यान्त्रिके मानसे वा स्त्रीणामधिकारनिषेधः।

तृतीयः पटलः।

भैरव्याः पुरतो भैरवस्य साधककर्त्तव्योपदेशकथनं—यथाशक्ति पञ्चपात्रावधि-कारणपानं कर्त्तव्यं—गुरुस्तत्पुत्रोऽपि पूजनीयः—तथा गुरुपत्नापि पूजनीया—तस्याः प्रसादादेव देवी तुष्टा भवेत्—"षड़ङ्गन्यासं,—गुरोर्ध्यानं,—मन्त्रध्यानं च कृत्वा सेतु रूपं ततस्तारं च जप्त्वा जपमाचरेत्,—जपान्ते पुनस्तारं जप्त्वा देवीध्यानं कृत्वा जपं विसर्ज्जये"दित्यादिविधिना रात्रौ जपेच्छिवोऽहमिति चिन्तयेत्—सर्व्वदा तत्परिवारमयोऽहमिति ध्यायेदित्यादि।

चतुर्थः पटलः।

भैरवीं प्रति भैरवोत्तरे,—गुरुचतुष्टयनिर्द्देशस्तेषु च मन्त्रदगुरोः प्राधान्यं,—तस्य तत्पत्नाश्च माहात्म्यवर्णनं,—विना मद्यं वीरशक्त्युच्छिष्टस्य निर्व्विकल्पभोक्तव्यत्वं,—पञ्चमकार-व्यवहारस्य विशेषतः प्रथम-मकार-पानस्य प्रशंसा,—गुरु-तत्-पत्नी-पुत्र-दुहितॄणां साधकपत्नीनाञ्चाभिलषितवस्तुदानकर्त्तव्यता,—निजपत्न्या इष्टदेवतायाश्चावश्यपूजनीयत्वं—दम्पत्योः समानेष्टत्वे सर्व्वार्थसिद्धिकथनं,—मैथुने निषिद्धस्त्रीणाम्परिगणनं—मैथुनविधानं,—तेजःपातनक्रमश्च।

पञ्चमः पटलः ।

भैरवीं प्रति भैरवेन पुरश्चरणविधानकथनं—तस्य प्रकारभेदेन चतुर्धा निर्द्देश स्तदकरणे मन्त्रासिद्धिः,—चतुर्णां पुरश्चरणानामन्यतम-द्विधा-त्रिधा-समुच्चयानुष्ठाने वा इच्छाविकल्पः,—रक्तदानविधिः,—तत्र च जन्तुरक्तपूर्णकलसान्निजदेहरुधिरविन्दोरपि प्रशंसा,—देहतो रक्तदाने ललाटादिस्थाननियमः,—चतुर्णामेव वर्णानान्तत्राधिकारः,—स्त्रीणान्त्वनधिकारः,—पुरश्चरणमन्त्रान्तरं,—एषाञ्च दुर्लभत्वं गोपनीयत्वञ्चेति ।

षष्ठः पटलः ।

अत्र भैरव्याः पुरतो भैरवेन उग्रादिमन्त्रत्रयमाहात्म्यवर्णनं,—कालीतारामन्त्राणां प्रशंसा,—एतदुभयमन्त्रं विना भोगमोक्षयोर्युगपत् प्राप्तिर्न स्यादिति राद्धान्तकथनं,—पञ्चमकाराणां प्रशंसादीन्युक्तानि ।

बुद्धवशिष्ठसंवादः ।

[रुद्रयामलोक्तः ।]

वशिष्ठेन निर्ज्जने देशे तपश्चरणं,—षट्सहस्रवत्सरेणापि गिरिजायाः साक्षात्कारमप्राप्य पितुः समीपगमनं,—निजवृत्तान्तकथनम्,—अन्यमन्त्रप्रार्थनं,—शापप्रदानोपक्रमश्च तस्य—ततस्तं प्रति ब्रह्मण उपदेशः,—अन्यमन्त्रग्रहणनिषेधः—“अनेनैव ते

सिद्धिर्भवितेति" समाश्वासनं,—ब्रह्मणा देव्या रूपवर्णनञ्च,—पितुरुपदेशं प्राप्य वशिष्ठस्य,—तपश्चरितुमुदधेस्तीरे गमनं तत्र सहस्रवत्सरानपि परिजप्य सिद्धिमप्राप्य महाविद्यां शप्तुमुद्यमः,—द्विराचम्य शापप्रदानं,—ततो देव्यास्तत्सकाशागमनं,—"मम पूजानभिज्ञेनाकारणमेव त्वया शप्तमित्यादि"गर्हणं,—बौद्धदेशे महाचीने गत्वा महाभावं मत्पादाम्बुजं विलोक्य महासिद्धो भविष्यसीत्यादिश्य देव्या अन्तर्धानं,—तच्छ्रुत्वा वशिष्ठस्य महाचीनगमनं,—बुद्धं प्रणम्य "महादेवीसाधनायागतमतिदीनं ब्रह्मणः पुत्रं वशिष्ठं मा रक्ष रक्ष"त्यभयप्रार्थनं,—वेदवहिष्कृताचारांस्तांस्तान् पञ्च-म-सम्भोगपरान् साम्प्रदायिकानवलोक्य संशयनाशायोपदेशप्रार्थनञ्च,—वशिष्ठं प्रति बुद्धस्य "कामक्रोधादिरहितेन निर्ज्जनस्थेन शुचीभूतेन योगाभ्यासः कर्त्तव्यः,—दिने दिने कृताभ्यासाच्छनैः शनै र्योगी भवेत्,—इत्यादिकुलमार्गोपदेशः,—कुम्भकसिद्धावुत्तमाधममध्यमादिभेदः,—प्राणायामप्रशंसा,—देव्याध्यानं,—कुलमार्गप्रशंसा,—कौलमार्गेण योगसिद्धेर्मासादिकालनिर्णयः,—शक्तिं विना शिवोऽशक्त इत्याद्यभिधाय साधनाय नियोजनं,—तच्छ्रुत्वा वशिष्ठस्य मदिरासाधनाय कुलमण्डपगमनं,—मद्यादिपञ्चकमास्वाद्य च पुनः पुन स्तस्य सिद्धिलाभः ।

बुद्धवशिष्ठसंवादः ।

[ब्रह्मयामले देवीश्वरसंवादे प्रथमपटले ।]

ब्रह्मणो मानसपुत्रस्य वशिष्ठस्य संयतात्मनोऽयुतवत्सरान् यावन्नीलाचले तारामाराधयतोऽपि देव्यनुग्रहलाभाभावः,—ततः पितुः समीपगमनं,—मन्त्रत्यागश्च,—क्रोधेन द्वादशादित्यवज्ज्वलन्तं मुनिं प्रति ब्रह्मणो वाक्यं,—"तारामाराधयन्तो वयं सृष्टि-स्थित्यन्त-हेतुत्वं प्राप्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा—अतस्त्वमपि तामेवाराध्य सिद्धिं प्राप्स्यसि इति"—ब्रह्मणो वाक्यं,—"नीलाचले वसता हविष्यं भुञ्जता सहस्रं वत्सरान्,—ततः प्रतिदिनं जलगण्डूषमात्रं पिबता. वर्षाणां सहस्रमियमाराधिता मया तथापि मय्यस्याः करुणा नाभवत्ततः पुनरहमेकेन पदातिष्ठन् भुवि वर्षाणामष्ट-साहस्रं तामेव सदानुध्यायन् जपन्नाराधयम् इत्थमयुतेनापि वत्सरै-रद्यापि न जातास्याः करुणा मयि तत्कथमियं दुराराध्या विद्या पित्रापि भवता मह्यं प्रदत्तेति" ब्रह्माणं प्रति वशिष्ठस्य वाक्यं— "एतस्याः सदृशी विद्या काचिदन्या नास्तीत्यतो मदनुज्ञया पुन-रपि तत्रैव गत्वा तामेवाराधय अचिरादेव ते सिद्धिर्भवितेति वशिष्ठं प्रति ब्रह्मणो वाक्यं,—तच्छ्रुत्वा पुनरपि वशिष्ठस्य नीलाचल-गमनं,—नानाविधोपचारैस्तत्र ताराराधनम्,—एवं सहस्रं वत्स-राननतिवाह्यापि साक्षात्काराप्राप्तिः,—ततः क्रोधपरस्य मुनेर्ज्जल-मादाय शापप्रदानोद्योगः,—तात्कालिकीं मुनेर्भयङ्करीं मूर्त्तिं-मालोक्य देव्या आविर्भावः—वशिष्ठेन शापप्रदानं,—तथाशप्ताया देव्या "चीनाचारंविना नैव प्रसीदामीति" वशिष्ठं प्रत्युक्तिः,—

नान्यः कोऽपि बुद्धरूपिजनार्दनाज्जानाति मदाराधनाचारमतोऽजानता त्वया वृथैवायासबहुलोऽयं कालो गमितस्तदधुना तेनैव बुद्धरूपिजनार्दनेनोपदिष्टेनाचारेण मामाराधय तदाश्वेव प्रसन्नास्मीत्यादि वशिष्ठं प्रति देव्या वाक्यम् ॥

[द्वितीये पटले ।]

अत्र भैरवीं प्रति भैरवोक्तरे,—देवीं प्रणम्य महाचीनं गत्वा बुद्धरूपिणमवलोक्य परं विस्मयं गतस्य वेदवादविरुद्धोऽयमाचार इत्येवं चिन्तयतस्तस्य वशिष्ठस्य पुरतो "यदि तस्याः प्रसादं त्वमचिरेणाभिवाञ्छसि। एतेन चीनाचारेण तदा मां भज सुव्रत ! ॥" इत्याकाशवाणी—तथाकाशवाणीमाकर्ण्य रोमाञ्चितकलेवरस्य वशिष्ठस्य भूमौ दण्डवत्पतनं,—ततश्चोत्थाय बुद्धरूपिजनार्दनसमीपगमनं—वशिष्ठं दृष्ट्वा किमर्थमिहागतोऽसीति तं प्रति बुद्धस्य प्रश्नः,—तत स्तं प्रणम्य वशिष्ठेनात्मवृत्तान्तकथनं,—ततस्तस्मै प्रणताय बुद्धेन म-ज्ञानप्रदानं,—तज्ज्ञानस्याप्रकाश्यताकथनञ्च,—वशिष्ठं प्रति बुद्धदेवेनाचारविधिकथनं यथा—स्नानादिकं सर्व्वं मानसमेव कार्य्यं,—शुभाशुभकालविवेचनन्तु न कार्य्यं,–सदैव मनसो निर्व्विकल्पत्वमुचितं,--कृतभोजनैरपि पूजादिकमनुष्ठेयम्,--अशुचौ देशेऽपि—महानिशायां बलिदानं कर्त्तव्यं--स्त्रीद्वेषो नैव कर्त्तव्यः परं पूजनमेव कर्त्तव्यमित्यादीन्युक्तानि ।

[तृतीयपटले ।]

पूजाकालं विहायान्यदा शक्तिदर्शनसुरापानयोः प्रतिषेधः ॥

इति बुद्धवशिष्ठसंवादः समाप्तः ।

शब्दसूचीपत्रम् ।

विषयः ।	पृष्ठा ।	विषयः ।	पृष्ठा ।
अङ्गना	२३	ऋष्यादिन्यास	५
अङ्गार	६	एकजटा	१७
अथर्व्ववेद	२२	कर्णिका	२, ४
अन्तक	२५	कराङ्गन्यास	५
अभ्यासयोग	२४,२५,	कल्पतरु	६
अमेध्य	३१	कल्पद्रुम	६
अर्ज्जुन	२	कामाख्या योनिमण्डल	२६,२७ २८
अष्टशक्ति	६	कामिनी	२६
अष्टादशभुजा	२५	कारण	४,७,११
अस्त्र	२, ५	कालकामिनी	२१
अस्थि	६	काली	१८,१६
अक्षोभ्य	५, १०	कालीतन्त्र	१६
आकर्षण	२५	काशी	१३
आकाशगामिनी	२३	कीर्त्ति	६
आकाशवाणी	३०	कीलक	५
आधारशक्ति	८	कुम्भक	२४
आराधना	३०	कुमारानन्दनाथ	४
आसव	२३	कुल्लुका	१७
इष्टदेवी	१३,१४	कुलकात्यायनी	२५
उग्रतारा	१, ५	कुलकामिनी	२
उग्रतारिणी	६, ६,	कुलकुण्डली	३
उद्बोधरूपीविष्णु	२६	कुलभैरव	१
उदधि	२२	कुलमण्डप	२६
ऋषि	१३	कुलमार्ग	२४,२५,

विषयः।	पृष्ठा।
कुलसिद्धि	२४
कुलार्थी	२२
कुलीन	१०
कुलेश्वरी	२२
कुलोत्तम	१४
कूर्च्च	२,८,
कूर्च्चबीज	५
कूर्म्मतन्त्र	९
कृष्ण	२४
कैलास	१
कौल	४
कौलमार्ग	२५
कौलिक	९,१०,११
कौलिकपुरुष	११
क्रोधानन्द	४
गङ्गा	१२
गजतुण्डतन्त्र	१५
गणेश	८
गिरिजा	२१
गुरु	२,४,६,८,११,१२,१६,१९,२२,२६
गुरुतन्त्र	१९
गुरुपङ्क्ति	१०
गुरुपत्नी	१५
गुरुपुत्रवधू	१५
गुरुवक्त्र	१९
गुरुसुता	१५
चन्द्रमण्डल	२
चिता	९
चीनतन्त्र	१४,१९

विषयः।	पृष्ठा।
चीनभूमि	२३
चीनाचार	२२,२९,३०
जप	११,१६,२२,३१
जन्तु	१७
जार	१६
जीवन्यास	६,९
ज्ञानानन्द	४
तत्त्वज्ञान	२६ २७,३१
तर्पण	७,३१
तार	११,१२
तारा	८,१०,१८,२६,२७,२८,३०
तारातन्त्र	१९
तारिणी	७,१२,१४,१८,१९,२१,२२, २६,२७,२९
तारिणीमन्त्र	१४,१८,१९
तारिणीसाधन	३०
तुष्टि	९
तेजः	१५
तेमन	७
त्यर्णा	१७
दिक्पाल	२५
दुर्व्वासा	२
देवताबोधन	९
देह	१७
देही	१७
ध्यान	११,१२,२२,२६,२९
नरक	३१
नक्षत्रलोक	१
नारकी	१५

विषयः ।	पृष्ठा ।
नीलतन्त्र	८
नीलाचल	२६,२७,२८
न्यास	५,६
न्यासजाल	५,६
पद्म	८ १४
पद्मशाषा	२५
परमगुरु	१३
परदेवी	१३
परमेष्टि गुरु	१३
परापरगुरु	१३
परिवार	६,९,१०,१२
पशु	१२,२४
पशुभाव	२४
पशुसङ्ग	२४
पात्र	११
पान	११,२३
पारिजात	६
पीठन्यास	५,६,९
पुरश्चरण	१५,१६,१७
पुरश्चर्य्या	१६
पुष्करतीर्थ	६
पुष्पकर्षणा	८
पुष्टि	९
पूजा	६,१४,१६,२२,३१
पूर्णयोगी	२५,२६
प्रणव	१०,१७
प्रत्यक्षदेवता	२५
प्रह्लादानन्दनाथ	४
प्राणायाम	२४

विषयः ।	पृष्ठा ।
प्रीति	९,१७
बलि	३१
बुद्ध	१,१३,२४,३५
बुद्धरूपी	११,२६ २९,३
बुद्धरूपीजनार्दन	१ २९
बुद्धेश्वरी	२२
बोधानन्द	४
बौद्धदेव	४,११,२३
बौद्धदेश	२१
ब्रह्मदायक	११
ब्रह्मसायुज्य	११
ब्रह्मा	२४ २६,२८
ब्राह्मण	१७
भवाब्धि	३०
भाव	२१
भारद्वाज	२
भीमसेन	२
भुवन	२६,२७
भूमित्याग	२४
भैरव	१,२,११,१३,१४,१५ १६,१८,१९,२९
भैरवी	१,२,४,१३,१४,१५,१७,१९
भोग	१८
भ्रूमध्वदेश	१७
मज्ञान	३०
मणिपीठ	९
मत्स्य	२६
मदिरा	२६,३०
मदिरासाधन	२६
मद्य	७,११,१२,२६,२६

विषयः ।	पृष्ठा ।	विषयः ।	पृष्ठा ।
मद्यसाधन	२६	यन्त्र	२६,८
महाचीन	२२	यशः	१८
महाचीनतन्त्र	४	यागगृह	८
महाचीनदेश	२८,२९	योग	२१,२४
महानिशा	२१	योगमार्ग	२१
महानीलतन्त्र		योगशिक्षा	२४
महानीलसरस्वती	१७	योगाभ्यास	२२ २४
महाप्रेत	९	योगिनी	८
महाविद्या	२२,२६	योगी	२२ २३,२४ २५
महावीरभाव	२४	योनि	८,१५,१८
महामाया	२८	योन्यर्च्चन	४
महामोक्ष	१३	यौनिक	१०
महायन्त्र	८	रक्त	१७,२३
महायोगी	२३	रति	९
महाशक्ति	२६	रुद्र	१७,२४,२५,२७
महाशाप		रौद्री	२५
माध्वी	४	लतासाधन	१८
माया	८	ललाट	१७
मारुत	२४	लक्ष्मी	९
माहात्म्य	१३,१४,१८	लिङ्गभैरव	१५
मांस	९,२३ २६	वटुक	८
मीननाथ	३२	वज्रपुष्प	१०
मुण्ड	९.१६	वर्ण	५
मुद्रा	२६	वरदा	२१
मूल	६,१५	वर्ष	२६
मूलाधार	३	वशिष्ठ	२,६,२१,२२,२३,२४,२६,२७,२८, २९,३०
मैथुन	८,१४,१५,२६	वशिष्ठानन्दनाथक	४
मोक्ष	१८	वशी	२४
यजुर्व्वेद	२५		

विषयः।	पृष्ठा।
वषट्	५
वसुधा	२८
वह्निललना	८
वह्निवल्लभा	५
वाक्पति	२५
वाग्भव	३
वाल्मीकि	२
वितस्ति	१६
विधान	११,१५,१६ २७
विधि	१४
विष्णु	५.२१ २७ २९,३०
विद्या,	२६ २७.२८
वीज	५
वीर	११,१४,१५,१६ २४ २५
वीरवल्लभ	१४
वीरभाव	२५
वीरेन्द्र	१९
वीरेश	२५
वृषभ	३२
वेद	२३
वेदकार्य्य	२४
वेदगामिनी	२२
वेदवाद	१९,३०
वेदवादविरुद्ध	३०
वेदमार्ग	२४
वेदमार्गाश्रय	२४
वेदवहिष्कृत	२३
वेदान्तवित्	२२
वेदार्थनिपुण	२४

विषयः।	पृष्ठा।
वैश्य	१७
वौषट्	९
व्यापक-विन्यास	५
शक्ति	४,५,६,७,८ १०,१४,१७.२१,२२ २४ ३१
शक्तिचक्र	२४,
शपथ	१२
शव	९
शान्ति	९
शाप	२, २२
शाम्भवी	१३
शिव	६,१२,१५,१८.२४,२६
शिवा	९.
शिरः	१७
शिष्य	१९
शुद्धि	३१
शूद्र	१७
शोक	३१
शौच	३१
श्री	१८
श्वासमार्ग	२४
श्मशान	९,१६
षट्पद्म	४
सत्त्वचक्र	२४
सतीर्थ	१५
सदाशिव	२,९,
सन्ध्या	६,३१
सनकानन्द	४
सच्चिदानन्दयोग	११

ग्रन्थ आ. सं. 4467
संस्कृ

विषयः	पृष्ठा।
समाधि	२७
सर्व्वार्थसिद्धि	१४
सरस्वती	९,२२,२६
सहस्रदलपङ्कज	२
साधक	१०,११,१४,१५,१९,२९,३१
साधन	१९,२१,२२,२३,२६,३०
सिद्ध	१,२,१४,२२
सिद्धमन्त्री	२२
सिद्धि	११,१५,१६,२१,२४,२५,२८
सिद्धिमार्ग	२३
सिद्धिमूल	११
सुखानन्द	४
सुरद्रुम	२
सुरा	३१
सेतु	११
स्त्री	१०,२३
स्वतन्त्रतन्त्र	१९
स्वेदोद्गम	२४
स्वरदीपिका	३२
हर	२५, २७
हविष्य	२७
हस्त	१७
हिमवान्	२९
हृदय	१७
हृदम्भोज	७
हृन्मनु	८
क्षत्रिय	२,७
क्षितिमण्डल	२३
क्षेत्रपाल	८

शुद्धिपत्रम्।

पृष्ठा	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
४	१२	श्रौ	श्रो
५	१	श्रौ	श्री
९	१३	द्यौतनं	द्योतनं
११	१५	देवौध्यानं	देवीध्यानं
१५	१४	श्रौ	श्री
२२	५	तस्या	तस्याः
२४	१९	चञ्चला	चञ्चलाः
२५	१२	वलौ	वली
२६	७	मुद्रा	मुद्रां
२८	१६	तां	तं

22-114

॥ तारातन्त्रम् ॥

प्रथमः पटलः ।

ओं नम स्तारिण्यै * ॥

कैलासशिखरे रम्ये देवदेवं महेश्वरम् ।
पप्रच्छ भैरवी देवी शयनीये सुखोषिता ॥ १ ॥
पुरा यौ कथितौ बुद्धवशिष्ठौ कुलभैरवौ ।
तेन मन्त्रेण देवेश ! सिद्धौ तौ वद मे प्रभो ! ॥ २ ॥

भैरव उवाच (१) ।

स एव परमो देवो बुद्धरूपी जनार्द्दनः ।
उग्रतारा-महामन्त्रं पञ्चार्णं परिजप्य च ॥ ३ ॥
सृष्ट्यादिकर्म्मकर्त्ता च (२) अजरामरतां ययौ ।
वशिष्ठोप्येन(३)माराध्य नक्षत्रलोकमागतः ॥ ४ ॥

---

* ओं नमः श्रीश्रीनाथादिनाथगुरवे स्वामिने महाकालाय महाकालीयुक्ताय परमकारुणिकाय भगवते परमेश्वराय गौरीनाथाय नमः । ख ।

(१) श्रीभैरव उवाच । ख ।

(२) स्रष्टा च कर्म्मकर्त्ता च । ख । (३) प्येना । ख ।

योगसिद्धीश्वरी भूत्वा द्योततेऽद्यापि वल्लभे ! ।
तदुद्धारमतं (१) वक्ष्ये यतः सर्व्वेश्वरो भवेत् ॥ ५ ॥
प्रणवं पूर्व्वमुद्धृत्य हृल्लेखा कुलकामिनी ।
कूर्च्चमस्त्रं मन्त्रराजो देवद्रुम इवापरः ॥ ६ ॥
अनेनैव समाराध्य सर्व्वेशोऽभूत् सदाशिवः ।
दुर्व्वासा-व्यास-वाल्मीकि-भारद्वाजादिकः (२) कविः ॥ ७ ॥
भीमसेनार्ज्जुनाद्यास्ते क्षत्रिया जयिनोऽभवन् (३) ।
इति ते कथितं देवि ! रहस्यं परमोत्तमम् ॥ ८ ॥
गोपनीयं प्रयत्नेन यदि स्नेहोऽस्ति मां प्रति ॥ ९ ॥

भैरव्युवाच (४) ।

त्वत्प्रसादादहं (५) देव ! श्रुतो मन्त्रः सुरद्रुमः ।
बौद्धदेवेन (६) यच्चीर्णं प्रातःकृत्यं वदस्व (७) मे ॥ १० ॥

भैरव उवाच ।

प्रातःकृत्यं प्रवक्ष्यामि येन सिद्धो भवेन्नरः ।
उत्तरप्रहरे मन्त्री सहस्रदलपङ्कजे ॥ ११ ॥
कर्णिकान्तर्गते पीठे चन्द्रमण्डलसन्निधौ (८) ।
शुद्धस्फटिकसङ्काशं (९) शुद्धक्षौमविराजितम् ॥ १२ ॥
वराभयकरं शान्तं प्रसन्नवदनेक्षणम् ।
गन्धपुष्पादिभूषाढ्यं (१०) दयिताशक्त (११) मानसम् ॥ १३ ॥

---

(१) मथो । ख ।
(२) भरद्वाजादिकः । ख ।
(३) जयिनो रणे । ख ।
(४) श्रीभैरव्युवाच । ख ।
(५) -दयं । ख । अयमेव साधीयान् ।
(६) बुद्धदेवेन, इति युक्तः पाठः ।
(७) तदाख्य मे । ख ।
(८) सन्निभे । ख ।
(९) ओं शुद्धस्फटिकसङ्काशं । ख ।
(१०) शुद्धगन्धाद्यभूषितं । क ।
(११) सक्त । क ।

इति ध्यात्वा तु गुरवे (१) पाद्याद्यै र्मानसै र्यजेत् (२) ।
त्रिधा वा सप्तधा वापि दशधा प्रजपेन्मनुम् (३) ॥ १४ ॥
वाग्भवं पूर्व्वमुच्चार्य्य गुरुं तद्दयिताभिधाम् ।
श्रीपादुकां पूजयामि नमो मन्त्रो गुरुप्रियः (४) ॥१५॥
गुह्यातिमन्त्रतो मन्त्री समर्प्य स्तवमाचरेत् ॥ १६ ॥
ॐ नमस्ते भगवन्नाथ ! शिवाय गुरुरूपिणे ।
विद्यावतारसंसिद्धौ स्वीकृतानेकविग्रह ! ॥ १७ ॥
भवाय भवरूपाय परमात्मस्वरूपिणे ।
सर्व्वाज्ञानतमोभेद-(५)भानवे चिन्मयाय ते ॥ १८ ॥
स्वतन्त्राय दयालिप्त-(६)विग्रहाय शिवात्मने ।
परतन्त्राय भक्तानां भव्यानां भवदायिने ॥ १९ ॥
विवेकिनां विवेकाय विमर्षाय विमर्षिणाम् ।
प्रकाशिनां प्रकाशाय ज्ञानिनां ज्ञानरूपिणे ॥ २० ॥
स्तुत्वा (७) ऽज्ञानेति-मन्त्रेण नमस्कारं समाचरेत् ।
मूलाधारे मूलविद्या-(८)स्वरूपां कुलकुण्डलीम् ॥ २१ ॥
सूर्य्यकोटि-(९)प्रतीकाशां विषतन्तुतनीयसीम् ॥ २२ ॥
प्रसुप्तभुजगाकारां सार्द्धत्रिवलयान्विताम् ।
हंसो-मन्त्रेण तस्याश्च चैतन्यं योजयेत्ततः (१०) ॥ २३ ॥

---

(१) स्वगुरवे । ख । (२) जपेत् । ख ।
(३) संजपेत् । ग । दशधेयं जपेन्मनुम् । क ।
(४) गुरोः प्रिये !
(५) सर्व्वाज्ञानतमोभेदे । क । (६) क्लृप्त । ख ।
(७) सत्वज्ञानेन । ख । क—पुस्तके स्तुत्वेति नास्ति ।
(८) मूलविद्यां । क । (९) तड़ित्सूर्य्य क ।
(१०) हंसमन्त्रेण तस्यास्तु उत्थानं समुपाचरेत् । ख ।

पद्मषट्कं भेदयित्वा कर्णिकाधः समानयेत् ।
ततश्च संस्मरेत् कौलान् गुरूनेतान् कुलेश्वरि ! ॥ २४ ॥
प्रह्लादानन्दनाथाख्यः सनकानन्द एव च ।
कुमारानन्दनाथश्च (१) वशिष्ठानन्दनाथकः ॥ २५ ॥
क्रोधानन्द-(२)सुखानन्दौ ज्ञानानन्द स्ततःपरम् ।
बोधानन्द स्ततो नित्यं कारणानन्दन-न्दिताः ॥ २६ ॥
विघूर्णनयना स्ताट्टकशक्तिसङ्गविराजिताः ।
ततो विन्दुस्फुरन्माध्वी-धारया तान् प्रतर्पयेत् ॥ २७ ॥
तस्मात्तेनैव मार्गेण स्वस्थानं प्रापयेत् पराम् ।
तत्प्रभापटले देवि ! पाटलं (३) स्वं विचिन्तयेत् ॥ २८ ॥
इति ते कथितं देवि ! प्रातःकृत्यमनुत्तमम् ।
गोपनीयं मम-(४)प्रीतिकृतेऽवश्यं सुरेश्वरि ! ॥ २९ ॥

॥ इति श्रीतारातन्त्रे प्रथमः पटलः ॥

द्वितीयः पटलः ।

श्रीभैरव्युवाच ।

श्रुतमेतन्महाभाग ! प्रातःकृत्यमहो महत् ।
महाचीनाख्यतन्त्रे च त्रिविधं पूजनं हि यत् ॥ १ ॥
उक्तवान् बुद्धदेवेश (५) स्तत्र योऽन्यर्च्चनं श्रुतम् ।
मानसं यान्त्रिकञ्चैव श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ २ ॥

---

(१) कुमारानन्दनाथाख्यो । ख । (२) क्रोधानन्दः सुखानन्दो । ख ।
(३) पटलं स्वं विचिन्तयेत् । क । पाटलं स विचिन्तयेत् । ख ।
(४) प्रतिकृते अवश्यं सुरसुन्दरि । ग । (५) बुद्धदेवोऽसौ तत्र । ख-ग ।

श्रीभैरव उवाच ।

मनःपूजा विधिं वक्ष्ये न्यासं पूर्व्वं (१) शृणु प्रिये ! ।
अकृते न्यासजाले हि अधिकारो न विद्यते ॥ ३ ॥
ऋष्यादिन्यासकश्चैव करगन्यास एव च ।
वर्ण-(२)व्यापकविन्यासौ पीठन्यास स्ततः परम् ॥ ४ ॥
अक्षोभ्यश्च (३) ऋषिः प्रोक्तो बृहती च्छन्द ईरितम् ।
उग्रतारा देवतोक्ता कूर्च्चबीजमुदाहृतम् ॥ ५ ॥
शक्तिरस्त्रं शेषवर्णाः कीलकानि भवन्त्युत ।
अखिलवाग्रूपिणीमुक्त्वा हृदयाय (४) नमो वदेत् ॥ ६ ॥
अखण्डवाग्रूपिणीमुक्त्वा शिरसे वह्निवल्लभा (५) ।
ब्रह्मवाग्रूपिणीमुक्त्वा शिखायै वषड़ित्यपि ॥ ७ ॥
विष्णुवाग्रूपिणीमुक्त्वा कवचाय हुमीरितम (६) ।
रुद्रवाग्रूपिणी (७) नेत्रत्रयाय वौषड़ित्यपि ॥ ८ ॥
सर्व्ववाग्रूपिणीमुक्त्वा अस्त्राय फड़िति स्मरेत् ।
षड्दीर्घमायया चैव बीजानामेव (८) चोच्चरेत् ॥ ९ ॥
अङ्गस्थानेऽङ्गुलीनान्तु पाणितो योजनञ्चरेत् (९) ।
आदिलृवर्णपर्य्यन्तान् हृदये विन्यसेत् प्रिये ॥ १० ॥
एकाराद्यान् ङादिढान्तान् (१०) क्रमेण बाहुयुग्मके ।
णादिभान्तान् मकारादिक्षान्तान् जङ्घाद्वये प्रिये ! ॥ ११ ॥

---

(१) न्यासं पूर्व्वं । ख ।
(२) चण्डीव्यापक । क ।
(३) अक्षोभ्योऽत्र । ख ।
(४) हृदयाय । क ।
(५) वल्लभा । क ।
(६) हुमिरितम् । क ।
(७) रुद्रवाग्रूपिणीमुक्त्वा । ख ।
(८) बीजान्ते नामचोच्चरेत् । ख ।
(९) अङ्गेति क-पुस्तके नास्ति ।
(१०) ठान्तान् । ग । एषान्ताङादिढान्तांश्च क्रमेण बाहुयुग्मके । ख ।

मूलेन व्यापकं न्यस्य पीठन्यासं समाचरेत् ।
हृत्सरोजे सुधासिन्धुं (१) मध्ये द्वीपं सुवर्णजम् ॥ १२ ॥
परितः पारिजातांश्च मध्ये कल्पतरुं ततः (२) ।
तन्मूले हेमनिर्म्माणं द्वारचतुष्टय-(३)भूषितम् ॥ १३ ॥
मण्डपं मन्दवातेन पराक्रान्तं सुधूपितम ।
तत्र यन्त्रं (४) प्रतिष्ठाप्य तत्र पूजां समाचरेत् ॥ १४ ॥
एवं पीठमये देहे चिन्तयेदुग्रतारिणीम् ।
हृदिपाण्यग्रमादाय जीवन्यासं समाचरेत् ॥ १५ ॥
इति ते कथितं कान्ते ! न्यासजालमनुत्तमम् (५) ।
परिपाटी गुरो र्ज्ञेया न्यासानां रचनं (६) प्रिये ! ॥ १६ ॥
ततः पूजां प्रकुर्व्वीत येन तन्मयतामियात् ।
स्नायाच्च विमले तीर्थे पुष्करे हृदयाश्रिते ॥ १७ ॥
शिवशक्ति समायोगः सन्ध्या प्रोक्ता च तान्त्रिकैः ।
विन्दुच्युतसुधाभि स्तां (७) तर्पयेत् प्राणवल्लभे ! ॥ १८ ॥
तत स्तत्परिवारादीन् (८) तत्शरीरे विलाप्य च ।
उद्वर्त्तनादिकं दत्त्वा स्नापयेद्दिव्यवारिणा ॥ १९ ॥
मृदुवस्त्रेण संमार्ज्य (९) नयने कज्जलं ददेत् ।
ललाटे चैव सिन्दूरं अलक्तं चरणाम्बुजे ॥ २० ॥

---

(१) सुधासिन्धुमध्ये द्वीपं सुवर्णकम् । क ।
(२) स्मरेत् । ख ।
(३) द्वारचतुष्टय । ख ।
(४) मन्त्रं । ख ।
(५) मनोहरं । ख—ग ।
(६) रचने । ख ।
(७) सुधाभिश्च । ख ।
(८) परिवाराणि । ग । ततश्चेत् परिवाराणि तत्शरीरे विभाव्य च । ख ।
(९) संप्रोञ्छ्य । क । मृदुवस्त्रैः शनैः प्रोञ्छ्य । ख ।

चिन्तयेन्मनसा मूर्त्तिं सर्व्वालङ्कारभूषिताम् ।
ततः सोऽहमिति ध्यात्वा पाद्यं दद्यात् पदोः प्रिये ! ॥२१॥
मौलावर्घ्यं मुखे तोयं गन्धोऽङ्गे (१) सर्व्वतः क्षिपेत् ।
सुगन्धि-श्वेतलौहित्यं (२) जवां कृष्णापराजिताम् ॥ २२ ॥
पदे (३) शीर्षे तथा कर्णे कण्ठे मालां निधापयेत् ।
सम्मुखे धूपदीपौ च नैवेद्यं भोजयेदथ ॥ २३ ॥
कारणं पललं भूयः कारणं मीनमुत्तमम् ।
पुनश्च कारणं देयं ततो भर्ज्जितशालिजम् ॥ २४ ॥
पुनर्मद्यं ततोऽपूपशष्कुलीं देवि ! दापयेत् ।
ततो मद्यं प्रदायैव नाना-तेमन-संयुतम् * ॥ २५ ॥
दधिक्षीराज्यसहितं दापयेदोदनं प्रिये ! ।
आचमनं ततो दद्यात्ताम्बूलं विनिवेदयेत् ॥ २६ ॥
ततो वै मानसं जापं कृत्वा तर्पण (४) माचरेत् ।
स्तुत्वा (५) नत्वा तत्तदङ्गदेवता[:] प्रापयेदथ ॥ २७ ॥
स्व स्व स्थानं ततः शेषं शक्तिभि र्भोजयेत् स्वयम् (६) ।
ततः सोऽहमिति ध्यायेदात्मानं तारिणीमयम् ॥ २८ ॥
इदं मानसमाख्यातम् पूजनं देवि ! (७) दुर्लभम् ।
एकान्तनिर्म्मलं चित्तं हृदम्भोजार्च्चनात् प्रिये ! ॥ २९ ॥

---

(१) गन्धोऽग्ये । ख ।
(२) श्वेतलौहित्यजवाकृष्णापराजिता (:) । ख ।
(३) पदोः शीर्षे । ख ।
(४) कृत्वाऽर्पणमथाचरेत् । क ।
(५) ततः स्तुत्वा च नत्वा च तदङ्गं प्रापयेदथ । ख ।
(६) सुखं । ग ।
(७) देव । ख ।

* तेमनं व्यञ्जनं ।

गुर्व्वर्च्चोचित-(१) काले च प्रातर्मध्याह्नतोऽपि वा ।
कर्त्तव्य (२) मेतद्विधिवद्गुरुपादप्रसादतः ॥ ३० ॥
अथातः संप्रवक्ष्यामि पूजां यन्त्रसमीरिताम् ।
अथ यागगृहं गत्वा पुष्पाहरणमाचरेत् ॥ ३१ ॥
शताभिषेकेति पदं द्विरुच्चार्य्य ततो वदेत् ।
कूर्च्चास्त्रवह्निललना-(३) ताराद्यः पुष्पकर्षणे ॥ ३२ ॥
मायां पूर्व्वं समुच्चार्य्य आधारशक्तिसंवदेत् ।
कमलासनं ङेन्तञ्च हृन्मनुश्चासनार्च्चने ॥ ३३ ॥
अर्घ्यपात्रं स्थापयित्वा पञ्चानां शोधनञ्चरेत् ।
आदौ (४) शोधनमेवोक्तं नीलतन्त्रे (५) तव प्रिये ! ॥ ३४ ॥
द्वितीयशोधने देवि ! प्रतद्विष्णु-मनुं जपेत् ।
तृतीयशोधने देवि ! त्र्यम्बकेनैव मन्त्रवित् ॥ ३५ ॥
तद्विष्णो(६)रिति मन्त्रेण चतुर्थंशोधनञ्चरेत् ।
प्रतद्विष्णु(७)रिति मन्त्रेण स्वयम्भ्वादिविशोधनम् ॥ ३६ ॥
शक्तेस्तु शोधनेनैव मैथुनं शुध्यति प्रिये ! ।
ततो देवि ! महायन्त्रं कथयामि तव प्रिये ॥ ३७ ॥
सयोनिं चन्दनेनाष्टपत्रमब्जं लिखेत्ततः ।
चतुरस्रं चतुर्द्वारं यन्त्रं देवि ! समालिखेत् ॥ ३८ ॥
गणेशं प्राचि संपूज्य दक्षिणे बटुकं यजेत् ।
पश्चिमे क्षेत्रपालञ्च योगिनीमुत्तरे यजेत् ॥ ३९ ॥

---

(१) गुरूक्तोचितकाले च । ख ।
(२) कर्त्तव्यं तेन विधिवत् । ख ।
(३) ललनां । क ।
(४) आदि । ग ।
(५) चीनतन्त्रे । ख ।
(६) तद्विष्णुरिति । क—ग ।
(७) ओँ विष्णुरिति मन्त्रेण स्वयम्भूवादिशोधनम् । ख ।

श्मशानं तत्र संपूज्य (१) तत्र कल्पद्रुमं यजेत् (२) ।
तन्मूले मणिपीठञ्च नानामणिविभूषितम् ॥ ४० ॥
नानालङ्कार-भूषाढ्यं मुनिदेवैश्च मण्डितम् ।
शिवाभि र्व्बहुमांसास्थि-मोदमानाभिरन्ततः ॥ ४१ ॥
चतुर्द्दिक्षु शवान् (३) मुण्डांश्चिताङ्गारास्थिभूषितान् ।
(चतुर्द्दिक्षु शवमुण्डचिताङ्गारास्थि-भूषितम्)
ह्सौः सदाशिवेत्युक्त्वा (४) महाप्रेत ततः परम् ॥ ४२ ॥
पद्मासनाय हृदयं पीठन्यासमनुर्म्मतः ।
लक्ष्मीः सरस्वती चैव रतिः प्रीति स्तथैव च ॥ ४३ ॥
कीर्त्तिः शान्तिश्च (५) पुष्टिश्च तुष्टि रित्यष्टशक्तयः ।
एताः पूज्याः पत्रदेशे क्रमेण प्राणवल्लभे ! ॥ ४४ ॥
ततः पुष्पाञ्जलिं नीत्वा कूर्म्मतत्त्वेन कौलिकः ।
हृदये द्योतनं तेजः परिवारसमन्वितम् ॥ ४५ ॥
यंकारादितया देवि ! शवोपरि निधापयेत् ।
आं सोऽहमिति मन्त्रेण जीवन्यासं समाचरेत् ॥ ४६ ॥
ततः पाद्यादिना देवि ! पूजयेदुग्रतारिणीम् ।
नमः स्वाहा स्वधाञ्चैव नमो वौषट् तथा क्रमात् ॥ ४७ ॥
ततो निवेदयामीति सर्व्वं दद्यान्महेश्वरि !
इदं (६) द्रव्यं ततः प्रोच्य देवताबोधनं ततः ॥ ४८ ॥

---

(१) संचित्य । ख । (२) स्मरेत् । ग ।
(३) चतुर्द्दिक्षु शवमुण्डाश्चिताङ्गारास्थिभूषिताम् । ख ।
(४) महाप्रेतेति तत् परम् । ख—ग ।
(५) कान्तिश्च । क । (६) इति द्रव्यं । क ।

वज्रपुष्पं प्रतिच्छेदं हुँ-फट्-स्वाहा ततो वदेत् ।
मूलमन्त्रं समुच्चार्य्य ङेन्तं नाम (१) नियोजयेत् ॥ ४९ ॥
ततश्च परिवाराणि पूजयेद्देवि ! कौलिकः ।
इदं द्रव्यं समुच्चार्य्य परिवारेभ्यो नमो(२)ऽन्ततः ॥ ५० ॥
प्रणवाद्येन मनुना कुलीनः पूजनञ्चरेत् ।
अक्षोभ्यं * मौलिदेशे तु प्रागाद्यष्टदलेषु च ॥ ५१ ॥
शक्तयोऽष्टौ (३) भैरवांश्च द्वारेषु चतुरः सुरान् ।
वायव्यादीशपर्य्यन्तं गुरुपङ्क्ति र्व्यवस्थिता ॥ ५२ ॥
ततो जप्त्वा स्तवैः स्तुत्वा नत्वा च विसृजेद्धृदि ।
नैवेद्यं साधकेभ्यश्च स्त्रीभ्यो दद्यान्न कुत्रचित् ॥ ५३ ॥
इति ते कथितं भद्रे ! तारायाः पूजनं महत् ।
मानसं यान्त्रिकञ्चैव नित्यं नृणामिति स्मृतम् (४) ॥५४॥
नाधिकारो यौनिके च (५) स्त्रीणां मानस-यन्त्रयोः ।
विधेयं पूजनं देवि ! न कुर्य्याद्वा निजेच्छया (६) ॥ ५५ ॥

॥ इति श्रीतारातन्त्रे द्वितीयः पटलः ॥

---

(१) नमो । ग । (२) नमस्ततः । ख ।

* अक्षोभ्योत्पत्तिविवरणं तोड़लतन्त्रे प्रथमपटले ।

"समुद्रमथने देवि ! कालकूटं समुत्थितम् ।
सर्व्वे देवाश्च देव्यश्च महाक्षोभमवाप्नुयुः ।
क्षोभादिरहितं यस्मात् पीतं हालाहलं विषम् ।
अतएव महेशानि ! अक्षोभ्यः परिकीर्त्तितः ।
तेन सार्द्धं महामाया तारिणी रमते सदा ॥

(३) दलेष्टौ भैरवाद्यष्टौ । ख ।
(४) स्थितं । क ।
(५) यौनिकेयश्च । क ।
(६) कुर्य्याद्वापि निजेच्छया । ग ।

तृतीयः पटलः ।

श्रीभैरव उवाच ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि शृणु त्वं पर्व्वतात्मजे !
पात्रमेकं द्वयं वापि त्रयं वा पञ्च वा प्रिये ! ॥ १ ॥
पिवेद्वीरवरश्रेष्ठो यः स रुद्र इतीरितम् ।
सच्चिदानन्दयोगेन यः कारणमदो भवेत् ॥ २ ॥
स एव परमानन्दो ब्रह्मसायुज्यदायकः ।
तस्माद्भुक्त्वा सिद्धिमूलं साधकः कारणं पिवेत् ॥ ३ ॥
विनानन्दं सच्चिदायाः पानं यत्कारणस्य च ।
तत्र चानन्द-जनकं बौद्धदेव-वचो यथा ॥ ४ ॥
पूज्यो गुरुः सदा चात्र तद्वत्तत्तनयोपि च ।
तत्पत्नी सर्व्वभावेन सदा कौलिकपूरुषैः ॥ ५ ॥
तस्याः सन्तोषमात्रेन देवी तुष्टा भवेत् प्रिये ! ।
तस्मात् स्तोत्रै र्धनै र्वाक्यै (१) स्तोषयेत् ब्रह्मदायकम् ॥ ६ ॥
नत्वा जपविधानञ्च शृणुष्वैकमना: प्रिये ! ।
आदौ षड़ङ्गं विन्यस्य गुरौ ध्यानं ततःपरम् ॥ ७ ॥
मन्त्रध्यानं * ततःपश्चात् देवीध्यानं तत स्मरेत् (२) ।
सेतुरूपं तत स्तारं जप्त्वा जपमथाचरेत् ॥ ८ ॥

---

(१) तस्मात् तत्तोषयै र्वाक्यै । ख । (२) परम् । ग ।

* देव्या ध्येयरूपं व्याख्यातं भगवता शङ्करेण, तत्तु तारारहस्यवृत्तिकाती लिख्यते "तस्मिन् विश्वव्यापके वारिणि अः - काराद्रक्तपङ्कजं तदुपरि टाङ्कारात्

पुनस्तारं ततो देवीध्यानं कृत्वा समर्पयेत् ।
शिवोऽहं तारिणीरूपमात्मानमिति चिन्तयेत् ॥ ९ ॥
परिवारमयश्चाहमिति ध्यायेदनारतम् (१) ।
इति ते कथितं देवि ! रहस्यं तारिणीमयम् ॥ १० ॥
न देयं पशवे तस्मात् शपथो मे त्वयि प्रिये ! ॥ ११ ॥

॥ इति श्रीतारातन्त्रे तृतीयः पटलः ॥

श्वेतपङ्कजं तदुपरि नीलसन्निभं हुङ्कारं ध्यात्वा तत्र हुङ्कार-बीजभूषितां कर्त्तृकां ध्यायेत्। कर्त्तृग्रपरिगतां आत्माभेदेन देवतां ध्यायेत्। आं ह्रीं क्रों स्वाहेति एकादशवारं जपन् आत्मनः प्राणान् प्रतिष्ठाप्य ध्यायेत्।..................... तदुपरि नीलसन्निभं हुङ्कारं ध्यात्वा हुङ्कारभूषितां कर्त्तृकां ध्यायेत्, (तदुपरि) खर्व्वामभिनव-जलदनीलाम्, लम्बोदरीं व्याघ्रचर्म्मावृतां कटौ, पीनोन्नतपयोधरां, रक्तवर्त्तुलत्रिनेत्रां ललज्जिह्वां दंष्ट्राकरालवदनां पिङ्गोर्ध्वैकजटाजूटां तदुपरि पार्श्वद्वये लम्बमान-नीलोत्पलमालां, अतिनीलनागबद्धजटाजूटां ललाटे श्वेतास्थि-पट्टिकासमेत-कपालपञ्चतयां जवाकुसुमसङ्काश-तक्षकनागकृतकुण्डलां अतिशुभ्र-नागकृतहारां दूर्व्वादलश्याम-नागकृतयज्ञोपवीतां चतुर्भुजां तत्रोपरि दक्षिणे सरक्तमांसखण्डमण्डित-मुष्टिनिविष्टजटाजूट-संलग्नखड्गभूषितकरां वामे रक्त-नाल-किञ्चिद्विकस्वर-नीलोत्पलकरां अधस्तात् दक्षिणे बीजभूषितहल्लकर्त्तृक (का)-भूषितकरां अधस्तात् वामे त्रिजगज्जाड्यसमेत-शुभ्रकपालमण्डितकरां भुज-चतुष्टये शुभ्रनागकृतकेयूरां कनकाभनागकृतकङ्कनां शवारूढ़ां निर्भरयन्त्रणाभि-प्रायेण शवहृदयसङ्कुचित-दक्षिणचरणां शवपादद्वयस्थित-प्रसारितवामचरणां कुन्दाभनागकृतकटिसूत्रां ईषद्रक्तनागकृतनूपुरां सद्यःकृत्तगलद्रुधिरधाराम्योन्य-केशग्रथित-श्रोयुतपादपद्मप्रलम्बि-पञ्चाशन्नृमुण्डमालां ज्वलदनलचितामध्यस्थां द्वीपिचर्म्मकृतोत्तरीयां योषिदखिलालङ्कारालङ्कृतां मौलाक्षोभ्य-शोभितां सावेश-स्मेरवदनां एवंभूतमात्मानं ध्यायेदिति भूतशुद्धिः।”

(१) परिवारमतश्चाहं इति ध्यायेदनावृतम । ख ।

चतुर्थः पटलः ।

श्रीभैरव्युवाच ।

यत् प्रसादादिदं सर्व्वं कुलाचारविधानकम् ।
तस्यैवाद्यन्त-(१)माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि साम्प्रतम् ॥ १ ॥

श्रीभैरव उवाच ।

गुरुः परमगुरुश्चैव परापरगुरु स्तथा ।
परमेष्टिगुरु श्चैव चत्वारो गुरवः स्मृताः ॥ २ ॥
ऋषिरत्र गुरुः प्रोक्तो (२) मन्त्रदः परमो गुरुः ।
परापरगुरु स्त्वाहं त्वमेव (३) परमेष्टिका ॥ ३ ॥
सर्व्वेषामेव मध्ये तु प्रधानं परमो गुरुः ।
गुरो र्विना (४) महामोक्षं न काशी न च गङ्गया (?) ॥४॥
माहात्म्यं तस्य (५) वक्ष्यामि येन तुष्टा च शाम्भवी ।
गुरुमन्त्रेष्टदेवीनामेकत्वं परिकथ्यते ॥ ५ ॥
तत्पत्नी च विशेषेण परदेवीविशेषभाक् ।
सरल्या(६)ऽसरला वापि निष्ठुरा वा प्रियोदिता (७) ॥ ६ ॥

---

(१) तस्यैवात्माद्य । ख । तस्यैवाद्यस्य माहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि संप्रति । ग ।

(२) (चोक्तो) । ख ।

(३) गुरुस्त्वं परमेष्टिका । ख ।

(४) एतत् श्लोकार्द्धं क ख-पुस्तकयो र्नास्ति

(५) तेन । क ।

(६) सरला सरला : क—ख ।

(७) तथोदिता । ख ।

कुत्सिता (१) व्याधिता वापि मूढ़ाऽमूढ़ापि वा प्रिये !
सदेष्टदेवीभावेन भावनीया (२) कुलोत्तमैः ॥ ७ ॥
तत्तनुज्ञोदितञ्चैव यद्वा साधकभाषितम् ।
यत्नेनैव विधातव्यमशक्ये यत्नवान् भवेत् ॥ ८ ॥
वीरोच्छिष्टं विनामद्यं शक्त्युच्छिष्टं तदप्युत ।
भोजयेन्निर्व्विकल्पेन मनसा वीरवल्लभः ॥ ९ ॥
पुरा-(३)प्रोक्तानि पञ्चैव एकं वा शृणु भैरवि !
शोधयित्वा निवेद्यैव योऽश्नीयात् स च भैरवः ॥ १० ॥
सुसिद्धाः (४) पीठसंस्था ये साधका स्तेऽर्च्चनाश्रयाः ।
गुरु-(५)तद्दयितापुत्रपुत्री-साधकयोषितां ॥ ११ ॥
यत्रेच्छा वर्त्तते तत्तु समर्प्यं (६) परमेश्वरि ! ।
अवश्यं तारिणीमन्त्रे शक्तिपूजा विधीयते ॥ १२ ॥
निजकान्तेष्टदेवी तु (७) पूजनीया विशेषतः ।
समानदेवतामन्त्रं निजकान्ता जपेद्यदि ॥ १३ ॥
तदा सर्व्वार्थसिद्धिः स्यात् तुष्टा भवति तारिणी ।
शरीरार्द्धं स्मृता कान्ता यस्मात्तद्यत्नवान् भवेत् ॥ १४ ॥
तस्याः किञ्चिच्च माहात्म्यं चीनतन्त्रे मयोदितम् ।
मैथुने वर्जनीया या स्तासां विधि रिहोच्यते ॥ १५ ॥

---

(१) कुत्सिताऽकुत्सितावापि । ग ।
(२) सदेष्टदेवीं भावयन् भावनीया कुलोत्तमैः । ख ।
(३) पूजनीया । क ।
(४) सुसिद्धापीठसंस्थायै साधकास्ते धनाश्रयाः ख ।
(५) गुरुस्तद्दयिता । ख ।
(६) समर्प्यं । ख ।
(७) निजकान्तैरष्टदेव्यः । ख ।

गुरुपत्नी गुरुसुता गुरुपुत्रवधू स्तथा ।
सतीर्थस्य तु वीरस्य साधकस्य तथा प्रिये ! ॥ १६ ॥
कान्ताया मन्त्रपुत्राय रमणाद्वारकी भवेत् ।
मैथुनस्य विधानन्तु कथ्यते शृणु भैरवि ! ॥ १७ ॥
अधः कृत्वा (१) महादेवीं स्वयं भैरवरूपधृक् ।
पुरतो मूलमुच्चार्य्य धर्म्माधर्म्मादिकं पठन् ॥ १८ ॥
गजतुण्डाख्यतत्त्वेन योजयेल्लिङ्गभैरवम् ।
तस्मात् शतं विंशतिं वा जप्त्वा तेजस्तु पातयेत् ॥ १९ ॥
मूलान्ते तु (२) प्रकाशेति वचनं परिपठ्य (३) च ।
इति ते कथितं देवि ! यथोक्तं बुद्धरूपिणा ॥ २० ॥
सिद्धिप्रदं समाचाराद् (४) गोपनीयं स्वयोनिवत् ॥ २१ ॥

॥ इति तारातन्त्रे चतुर्थः पटलः ॥

पञ्चमः पटलः ।

श्रीभैरव्युवाच ।

त्वत्प्रसादान्महादेव ! ज्ञातमेतन्मयाखिलम् ।
पुरश्चरणहीनेन मन्त्रेण न फलं भवेत् ॥ १ ॥
तस्माच्च फलदानन्तु पुरश्चरणमुच्यताम् * ।

---

(१) एवं कृत्वा । ख ।
(२) मूलान्ततः । क—ख ।
(३) परिपठ्यते । ख ।
(४) समाचारं । क ।

* श्रीभैरव्युवाच इत्यादि पुरश्चरणमुच्यतां इत्यन्तं क ग-पुस्तकयो र्नास्ति ।

श्रीभैरव उवाच ।

अथातः संप्रवक्ष्यामि पुरश्चरणमुत्तमम् ।
कुजे वा शनिवारे वा नरमुण्डं समाहरेत् ॥ २ ॥
वितस्तिमात्रे खाते तु निखनेत् सङ्गवर्ज्जितः (१) ।
तत्र नक्तं दशशतं प्रजपेन्मन्त्रसिद्धये ॥ ३ ॥
अनेनैव विधानेन (२) पुरश्चर्य्या विधीयते ।
अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते ॥ ४ ॥
गुरुं तद्दयितां वापि तत्सुतं तत्सुतास्च वा ।
देववत् पूजनं कृत्वा जपेत्तावद् वरानने ! ॥ ५ ॥
अष्टाधिकं शतं वापि पुरश्चरणमुच्यते ।
अथवा मूर्द्ध्निपद्मे तु ध्यात्वा पूजां विधाय च ॥ ६ ॥
अष्टाधिक-(३)सहस्रञ्च जपेद्भैरवरूपधृक् ।
अनेनैव विधानेन पुरश्चरणमुच्यते ॥ ७ ॥
अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते ।
चतुर्द्दशीं समारभ्य यावदन्या चतुर्द्दशी ॥ ८ ॥
सहस्रं प्रत्यहं साष्टं जपेत् (४) सिद्धीश्वरो भवेत् ।
एतत् सर्व्वं श्मशाने च रात्रौ वीरै र्व्विधीयते ॥ ९ ॥
इति ते कथितं भद्रे ! (५) पुरश्चरणमुत्तमम् ।
गोपनीयं प्रयत्नेन जनन्या जारवत् प्रिये ! ॥ १० ॥

---

(१) संस्थाप्य प्रजपेत् सङ्गवर्ज्जितः । ख ।

(२) प्रकारेण पुरश्चर्य्या प्रगीयते । ख ।

(३) अष्टाधिकं । ख ।

(४) जप्त्वा । ख ।

(५) कान्ते । क ।

जीवहीनो यथा देही सर्व्वकर्म्मसु न क्षमः।
पुरश्चरणहीनोऽपि तथा मन्त्रः प्रकीर्त्तितः॥ ११॥
सकृत् द्विधा (१) त्रिधा वापि चतुर्द्धा युगभेदतः।
कर्त्तव्यञ्च प्रयत्नेन पुरश्चरणमुत्तमम्॥ १२॥
इदानीं रक्तदानस्य विधानं वरवर्णिनि!।
ग्राम्यारण्यजलस्थानां रुधिरं प्रीतिवर्द्धनम्॥ १३॥
घृताक्तं मधुनाक्तञ्च विशेषात् प्राणवल्लभे!।
जन्तुरक्तेन सम्पूर्ण-कलसात् पर्व्वतात्मजे!॥ १४॥
तिलप्रमाणं रुधिरं निजदेहस्य शस्यते।
ललाट-हस्त-हृदय-शिरोभ्रूमध्य-देशतः॥ १५॥
स्वदेहरुधिरे दत्ते रुद्रदेह इवापरः।
ब्राह्मणो यदि वा क्षत्रो (२) वैश्यः शूद्रश्च एव वा॥ १६॥
प्रदद्यान्निजरक्तञ्च मन्त्रयित्वा प्रयत्नतः।
शक्तीनां नाधिकारोऽस्ति स्वदेहरुधिरार्पणे॥ १७॥
मन्त्रान्तरं प्रवक्ष्यामि शृणु भैरवि! सादरम्।
पूर्व्वोक्तमन्त्रराजस्य मध्यबीजत्रयं प्रिये!॥ १८॥
कुल्लुका नाम देवी च महानीलसरस्वती।
एकैव हि महादेवी नाममात्रं (३) त्रिधा भवेत्॥ १९॥
प्रणवव्यतिरेकेण तृतीयैकजटा भवेत्।
यथा पञ्चाक्षरी तारा तथा वर्णचतुष्टयम् (४)॥ २०॥

---

(१) सकृद्द्विधा। ग।
(२) क्षत्री। ख।
(३) नामभेदात्त्रिधा भवेत्। ख।
(४) तथा वर्णचतुष्टया। ख।

माहात्म्यं (१) न च भेदः स्यात् साम्यमित्यभिधीयते ।
इति ते कथितं तत्त्वं दुर्लभं मयका प्रिये ॥ २१ ॥
गोपनीयं प्रयत्नेन योनिः परनरे यथा ॥ २२ ॥

॥ इति श्रीतारातन्त्रे पञ्चमः पटलः ॥

षष्ठः पटलः ।

श्रीभैरव उवाच । (२)

अथान्यत् संप्रवक्ष्यामि रहस्यं तारिणीमयम् ।
उग्रादित्रयमन्त्रस्य माहात्म्यं वर्णयाम्यहम् (३) ॥ १ ॥
संक्षेपत स्तथापीह वर्णयामि महेश्वरि ! (४)
तारामन्त्रविदो मन्त्री कालीमन्त्रविद स्तथा ॥ २ ॥
शिवादप्यधिको देवि ! नात्र कार्य्यश्च संशयः ।
तारामन्त्रं विना देवि ! कालिकामन्त्रमेव च ॥ ३ ॥
नाप्नुयात् परमेशानि ! भोगमोक्षौ यशःश्रियौ (५) ।
तारिणीहृदयज्ञानी लतासाधन-तत्परः ॥ ४ ॥
पञ्चमप्राशनप्राज्ञो देवैरपि नमस्यते ।
निजकान्ता-स्वरूपेण निजबन्धुस्वरूपतः ॥ ५ ॥

---

(१) माहात्म्य । ख ।
(२) क-ग पुस्तकयो र्नास्ति ।
(३) माहात्म्यवर्णनामहम् । क—ग ।
(४) वरानने ! । ख ।
(५) भोगमोक्षयशःश्रियः । ग ।

दारिद्र्रेण विरोधेन न्यक्कारादिप्रयोगतः ।
पीड़ादिना विधीयेत देवि भङ्गोऽत्र साधने ॥ ६ ॥
तस्माद्यत्नेन वीरेन्द्रो गुरवे विनिवेदयेत् ।
सर्व्वथा सर्व्वयत्नेन सर्व्वोपास्या च तारिणी ॥ ७ ॥
भद्राभद्रविचारञ्च यः करोति स दुर्मतिः ।
इति ते कथितं तत्त्वमनुष्ठेय (१) समासतः ॥ ८ ॥
दर्शनाद्भक्तशाक्ता ये सुखन्ते परिभुञ्जते ।
तारातन्त्रं चीनतन्त्रं कालीतन्त्रं गुरूदितम् ॥ ९ ॥
सर्व्वथा गोपनायैव (२) शक्तिं वचःस्थलेऽर्पयेत् ।
देयं शिष्याय शान्ताय साधकाय महात्मने ॥ १० ॥
विलासिनि स्वतन्त्राय गुरुतन्त्राय सुव्रते ! ।
अन्यद्यन्नोक्तमत्रापि तत्सर्व्वं गुरुवक्त्रतः ॥ ११ ॥
विरुद्धं वेदवादेऽपि श्रोतव्यं नात्र संशयः ॥ १२ ॥

॥ इति श्रीभैरवभैरवीसंवादे तारातन्त्रे षष्ठः पटलः ॥

[समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।]

---

(१) यदुच्चैव समासतः । ख । मनुष्या (ष्या) च । ग । अनुष्ठा च इति भवितुं युक्तः ।
(२) गोपयेदेव । ग ।

APPENDIX.

बुद्धवशिष्ठवृत्तान्तः।

(१)

[रुद्रयामले सप्तदशपटलः ।]

वशिष्ठो ब्रह्मपुत्रोऽपि चिरकालं सुसाधनम् ।
चकार निर्जने देशे कृच्छ्रेण तपसा वशी ॥
षट्सहस्रं वत्सरञ्च व्याप्य योगादिसाधनम् ।
तथापि साक्षात् गिरिजा न बभूव महीतले ॥
ततो जगाम क्रुद्धोऽसौ तातस्य निकटे प्रभुः ।
सर्व्वं तत्कथयामास स्वीयाचारक्रमं प्रभो ! ॥
अन्यमन्त्रं देहि नाथ ! एषा विद्या न सिद्धिदा ।
अन्यथा सुदृढ़ं शापं तदाश्र (त्वदग्रे) प्रददामि हि ॥
ततस्तं वारयामास एवं न कुरु भो ! सुत !।
पुनस्तां भज भावेन योगमार्गेण पण्डितः ॥
ततः सा वरदा भूत्वा आगमिष्यति तेऽग्रतः ।
सा देवी परमा शक्तिः सर्व्वसङ्कटतारिणी ॥
कोटिसूर्य्यप्रभा नीला चन्द्रकोटिसुशीतला ।
स्थिरविद्युल्लताकोटिसदृशी कालकामिनी ॥

सर्व्वस्वरूपा सर्व्वाद्या धर्म्माधर्म्मविवर्जिता।
शुद्धचीनाचाररता शक्तिचक्रप्रवर्त्तिका॥
अनन्तानन्तमहिमा संसारार्णवतारिणी।
बुद्धेश्वरी बुद्धिरूपा अथर्व्ववेदशाखिनी॥
सा पाति जगतां लोकां स्तस्या कर्म्म चराचरम्।
भज पुत्र! स्थिरानन्दः कथं शप्तुं समुद्यतः॥
एकान्तचेतसा नित्यं भज पुत्र दयानिधे।
तस्य (स्या) दर्शनमेवं हि अवश्यं समवाप्स्यसि॥
एतच्छ्रुत्वा गुरो र्व्वाक्यं प्रणम्य च पुनः पुनः।
जगाम उदधे स्तीरे वशी वेदान्तवित् शुचिः॥
सहस्रवत्सरं सम्यक् जजाप परमं जपम्।
आदेशोपि न बभूव ततः क्रोधपरो मुनिः॥
व्याकुलात्मा महाविद्यां वशिष्ठः शप्तुमुद्यतः।
द्विराचम्य महाशापः प्रदत्तश्च सुदारुणः॥
तेनैव मुनिना नाथ! मुनेरग्रे कुलेश्वरी।
आजगाम महाविद्या योगिनामभयप्रदा॥
अकारणमरे विप्र! शापो दत्तः सुदारुणः।
मम पूजां न जानासि मत्कुलागमचिन्तनम्॥
कथं योगाभ्यासवशात् मत्पादाम्भोजदर्शनम्।
प्राप्नोति मानुषो देवो मम ध्यानमदुःखदम्॥
यः कुलार्थी सिद्धमन्त्री महेदाचारनिर्म्मलम्।
ममैव साधनं पुण्यं वेदानामप्यगोचरम्॥
बौद्धदेशेऽथर्व्ववेदे महाचीने सदा व्रज।
तत्र गत्वा महाभावं विलोक्य मत्पदाम्बुजम्॥

मत्कुलज्ञो महर्षे ! त्वं महासिद्धो भविष्यसि ।
एतद्वाक्यं कथित्वा सा वायव्याकाशगामिनी ॥
निराकाराऽभवत् शीघ्रं ततः साकाशवाहिनी ।
ततो मुनिवरः श्रुत्वा महाविद्यासरस्वतीम् ॥
जगाम चीनभूमौ च यत्र बुद्धः प्रतिष्ठितः ।
पुनः पुनः प्रणम्यासौ वशिष्ठः क्षितिमण्डले ॥
रक्ष रक्ष महादेव ! बुद्धरूपधराव्ययः (य !) ।
अति दीनं वशिष्ठं मां सदाव्याकुलचेतसम् ॥
ब्रह्मपुत्रं महादेवीसाधनायाजगाम च (यः) ।
सिद्धिमार्गं न जानामि देवमार्गपरोहरः (१) ।
तवाचारं समालोक्य भयानि सन्ति मे हृदि ॥
तन्नाशय मम क्षिप्रं दुर्व्वुद्धिं वेदगामिनीम् ।
वेदवहिष्कृतं कर्म्म सदा ते चालये प्रभो ! ॥
कथमेतत्प्रकारश्च मद्यं मांसं तथाङ्गनां (ना)
सर्व्वे दिगम्बराः सिद्धाः रक्तपानोद्यता वराः ।
मुहुर्मुहुः प्रपिवन्ति रमयन्ति वराङ्गनाम् ॥
सदा मांसासवैः पूर्णा मत्ता रक्तविलोचनाः ।
निग्रहानुग्रहे शक्ताः पूर्णान्तःकरणोद्यताः ॥
वेदस्यागोचराः सर्व्वे मद्यस्त्री-सेवने रताः ।
इत्युवाच महायोगी दृष्ट्वा वेदवहिष्कृतम् ॥
प्राञ्जलिर्व्विनयाविष्टो वद चेतत्कुलप्रभो ! ।
मनः प्रवृत्तिरेतेषां कथं भवति पावन (२)(नी) ॥

---

(१) सदामार्गपरोहरः। वि। विक्रमपुरादानीतं पुस्तकं वि-संज्ञया निर्द्दिष्टम् ।

(२) पामरः (रा) वि ।

कथं वा जायते सिद्धि र्व्वेदकार्य्यं विना प्रभो ! ।

बुद्ध उवाच ।

वशिष्ठ ! शृणु वक्ष्यामि कुलमार्गमनुत्तमम् ।
येन विज्ञानमात्रेन रुद्ररूपी भवेत् क्षणात् ॥
सङ्क्षेपेण सर्व्वसारं कुलसिद्ध्यर्थमागमम् ।
आदौ शुचि र्भवेद्धीरो विवेकाक्रान्तमानसः ।
पशुभावस्थिरचेताः पशुसङ्गविवर्जितः ॥
एकाकी निर्जने स्थित्वा कामक्रोधादिवर्जितः ।
सदा योगाभ्यासरतो योगशिक्षादृढ़व्रतः ॥
वेदमार्गाश्रयो नित्यं वेदार्थनिपुणो (१) महान् ।
एवं क्रमेण धर्म्मात्मा शीलौदार्य्यगुणान्वितः ॥
धारयेन्मारुतं नित्यं श्वासमार्गे मनोलयम् ।
एवमभ्यासयोगेन वशी योगी दिने दिने ॥
शनैः शनैः कृताभ्यासाद्देहे स्वेदोद्गमोऽधमः ।
मध्यमः स्वल्पसंयुक्तो भूमित्यागः परो मतः ॥
प्राणायामेन सिद्धिः (द्धः) स्यान्नरो योगेश्वरो भवेत् ।
योगी भूत्वा कुम्भकज्ञो मौनी भक्तो दिवानिशम् ॥
शिवे कृष्णे ब्रह्मपदे एकान्तभक्तिसंयुतः ।
ब्रह्म-विष्णु-शिवा एते वायवोगतिचञ्चला ॥
एवं विभाव्य मनसा कर्म्मणा वचसा शुचिः ।
शक्तौ चित्तं समाधाय चिद्रूपायां स्थिराशयः ॥
ततो महावीरभावं कुलमार्गमहोदयम् ।
शक्तिचक्रं सत्वचक्रं वैष्णवं नवविग्रहम् ॥

(१) निपुणः पुमान् । वि ।

समाश्रित्य भजेन्मन्त्री कुलकात्यायनीं पराम् ।
प्रत्यक्षदेवतां श्रीदां चण्डो देवगा (?) निक्रन्तनीम् ॥
चिद्रूपां ज्ञाननिलयां चैतन्यानन्दविग्रहाम् ।
कोटिसौदामिनीभासां सर्व्वतत्त्वस्वरूपिणीम् ॥
अष्टादशभुजां रौद्रीं शिवमांसाचलप्रियाम् ।
आश्रित्य प्रजपेन्मन्त्रं कुलमार्गाश्रयो नरः ।
कुलमार्गात् परं मार्गं को जानाति जगत्त्रये ।
एतन्मार्गप्रसादेन ब्रह्मा स्रष्टा स्वयं महान् ॥
विष्णुश्च पालने शक्तो निर्म्मलः सत्वरूपधृक् ।
सर्व्वसेव्यो महापूज्यो यजुर्व्वेदाधिपो महान् ॥
हरः संहारकर्त्ता च वीरेशो-(१)त्तममानसः ।
सर्व्वेषामन्तकः क्रोधी क्रोधराजो महाबली ॥
वीरभावप्रसादेन दिक्पाला रुद्ररूपिणः ।
मासेनाकर्षणं सिद्धि र्द्विमासे वाक्पति र्भवेत् ॥
मासत्रयेण संयोगि जायते सुरवल्लभः ।
एवं चतुष्टये मासि भवेद्दिक्पालगोचरः ॥
पञ्चमे पञ्चबाणः स्यात् षष्ठे रुद्रो भवेद्ध्रुवम् ।
एतदाचारसारं हि सर्व्वेषामप्यगोचरम् ॥
एतन्मार्गं कौलमार्गं कौलमार्गात् परं न हि ।
योगिनां दृढ़चित्तानां भक्तानामेकमासतः ॥
कार्य्यसिद्धि र्भवेन्नारी कुलमार्गप्रसादतः ।
पूर्णयोगी भवेद्विप्रः षण्मासाभ्यासयोगतः ॥

---

(१) मत्तमानसः । पाठान्तरम् ।

शक्तिं विना शिवोऽशक्तः किमन्ये जड़बुद्धयः ।
इत्युक्त्वा बुद्धरूपी च कारयामास साधनम् ॥
कुरु विप्र ! महाशक्तिसेवनं मद्यसाधनम् ।
महाविद्यापदाम्भोजदर्शनं समवाप्स्यसि ॥
एतत् श्रुत्वा गुरो र्वाक्यं स्मृत्वा देवीं सरस्वतीम् ।
मदिरासाधनं कर्त्तुं जगाम कुलमण्डपे ॥
मद्यं मांसं तथा मत्स्यं मुद्रा मैथुनमेव च ।
पुनः पुनः साधयित्वा पूर्णयोगी बभूव सः ॥

---

(२)

[ब्रह्मयामले देवीश्वरसंवादे प्रथमपटले ।]

"ब्रह्मणो मानसः पुत्रो वशिष्ठः स्थिरसंयमी ।
तारामाराधयामास पुरा नीलाचले मुनिः ॥ १३ ॥
जपन् स तारिणीं विद्यां कामाख्यायोनिमण्डले ।
गमयामास वर्षाणामयुतं ध्यानतत्परः ॥ १४ ॥
वर्षायुतेन तस्यैवं चिरमाराधिता सती ।
नानुग्रहं चकारासौ तारा संसारतारिणी ॥ १५ ॥
अथासौ पितरं गत्वा ब्रह्माणं परमेष्ठिनम् ।
कोपेन ज्वलितो विद्यां तत्याज पितुरन्तिके ॥ १६ ॥
द्वादशादित्यसङ्काशं तपोभि र्ज्वलितं मुनिम् ।
ब्रह्मा हि स मुनिं प्राह शृणु पुत्र ! वचो मम ॥ १७ ॥
तत्त्वज्ञानमयी विद्या तारा भुवनतारिणी ।
आराधय श्रीचरणमनुद्विग्नेन चेतसा ॥ १८ ॥

अस्याः प्रसादाद्देवाहं भुवनानि चतुर्द्दश।
सृजामि चतुरो वेदान् कल्पयामि स्म लीलया ॥ १९ ॥
एनामेव समाराध्य विद्यां भुवनतारिणीम्।
तत्त्वज्ञानमयो विष्णु र्भुवनं पालयत्यसौ ॥ २० ॥
संहारकाले च हरो रुद्रमूर्त्तिधरः परः (ʼ)।
तारामेव समाराध्य संहरत्यखिलं जगत् ॥ २१ ॥

....

वशिष्ठ उवाच।

देवानामादिभूतस्त्वं सर्व्वविद्यामयः प्रभो !।
कथं दत्ता दुराराध्या विद्या मह्यमियं त्वया ॥ २३ ॥
सहस्रवत्सरान् पूर्व्वं मियमाराधिता पुरा।
नीलाचले निवसता हविष्यं भुञ्जता मया ॥ २४ ॥
तथापि तात ! तारिण्याः करुणा मयि नाभवत्।
ततो गण्डूषमात्रन्तु काले काले पिवन् जलम् ॥ २५ ॥
आराधयामि तां देवीं वत्सराणां सहस्रकम्।
तथापि यदि नैवाभूत्तारिण्याः करुणा मयि ॥ २६ ॥
तथा(दा)हमेक-पादेन तिष्ठन्नीलाचलोपरि।
परं समाधिमासाद्य निराहारो दृढ़व्रतः ॥ २७ ॥
तामेवाकरुणां ध्यायन् जपंस्तामेव सर्व्वदा।
अतिवाहितवान् वर्षं सहस्राष्टकमुत्तमम् ॥ २८ ॥
एवं दशसहस्रन्तु वर्षाणामहमीश्वरीम्।
कामाख्यायोनिमाश्रित्य समाराधितवान् प्रभो ! ॥ २९ ॥
अद्याप्यनुग्रह स्तस्या स्तथापि न हि दृश्यते।
अत स्त्यजामि दुःसाध्यां विद्यामेतां सुदुःखितः ॥ ३० ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ।
उवाच शान्तयन् पुत्रं वशिष्ठं मुनीनां वरम् ॥ ३१ ॥

ब्रह्मोवाच ।

वशिष्ठ ! वत्स ! गच्छ त्वं पुन र्नीलाचलं प्रति ।
तत्रस्थितो महादेवी माराधय दृढ़व्रतः ॥ ३२ ॥
कामाख्या-योनिमाश्रित्य जगतः परमेश्वरीम् ।
अचिरादेव ते सिद्धि र्भविष्यति न संशयः ॥ ३३ ॥
एतस्याः सदृशी विद्या काचिन्न हि जगत्त्रये ।
इमां त्यक्त्वा पुन र्विद्यां अन्यां कां त्वं ग्रहीष्यसि ॥ ३४ ॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रणम्य पितरं मुनिः ।
पुन र्जगाम कामाख्या-योनिमण्डलसन्निधिम् ॥ ३५ ॥
तत्र गत्वा मुनिवरः पूजासम्भारतत्परः ।
आराधयन् महामायां वशिष्ठोऽपि जितेन्द्रियः ॥ ३५ ॥
अथाराधयत स्तस्य सहस्रं परिवत्सरान् ।
जग्मु स्तारा-महादेवी-पादाम्भोजा-नुवर्त्तिणः ॥ ३७ ॥
तथापि तां प्रति प्रीता यदा नाभून्महेश्वरी ।
तदा रोषेण महता जज्वाल स मुनीश्वरः ॥ ३८ ॥
तदा जलं समादाय तां शप्तुमुपचक्रमे ।
एतस्मिन्नेव काले तु रुष्टमालोक्य तं मुनिम् ॥ ३९ ॥
चचाल वसुधा सर्व्वा सशैल-वनकानना ।
हाहाकारो महानासीद्देवि ! देवेषु सर्व्वतः ॥ ४० ॥
ततो बभूव पुरत स्तारा संसार-तारिणी ।
वशिष्ठ स्तां समालोक्य शशापातीवदारुणम् ॥ ४१ ॥

ततो देवी वशिष्ठेन शप्ता न फलदा भवेत् ।
चीनाचारं विना नैव प्रसीदामि कदाचन ॥ ४२ ॥
उवाच साधकश्रेष्ठं वशिष्ठमनुनीय सा ।
रोषेण दारुणमनाः कथं मा मनुशप्तवान् ॥ ४३ ॥
मयि आराधनाचारं बुद्धरूपी जनार्द्दनः ।
एक एव विजानाति नान्यः कश्चन तत्वतः ॥ ४४ ॥
वृथैवायास बहुल (लं) कालोयं गमित स्त्वया ।
विरुद्धाचारशीलेन मम तत्त्वमजानता ॥ ४५ ॥
उद्बोधरूपिणो विष्णोः सान्निध्यं याहि साम्प्रतम् ।
तेनोपदिष्टाचारेण मामाराधय सुव्रत ! ॥ ४६ ॥
तदैवाशु प्रसन्नास्मि त्वयि यस्मा (विप्र) न संशयः ।

[द्वितीयपटले ।]

श्रीभैरव उवाच ।

ततः प्रणम्य तां देवीं वशिष्ठोऽसौ महामुनिः ।
जगामाचारविज्ञानवाञ्छया बुद्धरूपिणम् ॥ १ ॥
ततो गत्वा महाचीनदेशे ज्ञानमयो मुनिः ।
ददर्श हिमवत्पार्श्वे साधकेश्वरसेविते ॥ २ ॥
रणज्जघनरावेण रूपयौवनशालिना ।
मदिरामोदचित्तेन विलासोल्लसितेन च ॥ ३ ॥
शृङ्गारसारवेशेन जगन्मोहनकारिणा ।
भयलज्जाविहीनेन देव्या ध्यानपरेण च ॥ ४ ॥

कामिनीनां सहस्रेण परिवारितमीश्वरम् ।
मदिरापानसञ्जात-मन्दमन्दविलोचन (१) ॥५॥
दूरादेव विलोक्यैनं वशिष्ठो बुद्धरूपिणम् ।
विस्मयेन समाविष्टः स्मरन् संसारतारिणीम् ॥ ६ ॥
किमिदं क्रियते कर्म्म विष्णुना बुद्धरूपिणा ।
वेदवादविरुद्धोयमाचारोऽसम्मतो मम ॥ ७ ॥
इति चिन्तयत स्तस्य वशिष्ठस्य महात्मनः ।
आकाशवाणी प्राहाशु मैवं चिन्तय सुव्रत ! ॥ ८ ॥
आचारः परमार्थोऽयं तारिणीसाधने मुने ! ।
एतद्विरुद्धभावस्य मते नासौ प्रसीदति ॥ ९ ॥
यदि तस्याः प्रसादं त्वमचिरेणाभिवाञ्छसि ।
एतेन चीनाचारेण तदा तां भज सुव्रत ! ॥ १० ॥
आकाशवाणीमाकर्ण्य रोमाञ्चितकलेवरः ।
वशिष्ठो दण्डवद्भूमौ पपाततीवहर्षितः ॥ ११ ॥
अथोत्थायाचिरेणासौ कृताञ्जलिपुटो मुनिः ।
जगाम विष्णोः शरणं बुद्धरूपस्य पार्व्वति ! ॥ १२ ॥
अथासौ तं समालोक्य मदिरामदविह्वलः ।
प्राह बुद्धः प्रसन्नात्मा किमर्थं त्वमिहागतः ॥ १३ ॥
अथ बुद्धं प्रणम्याह भक्तिनम्रो महामुनिः ।
यदुक्तं तारिणीदेव्या निजाराधनकर्म्मणि ॥ १४ ॥
तत् श्रुत्वा भगवान् बुद्ध स्तत्त्वज्ञानमयो हरिः ।
वशिष्ठं प्राह मज्ञानं (२) चीनाचाराधिकारणान् (णम्) ॥१५॥

---

(१) मन्दमन्दावलोकनमेव साधीयान् ।

(२) मज्ञानं, मानां पञ्चमकाराणां ज्ञानमित्यर्थः ।

न प्रकाश्योयमाचार स्तारिण्याः सर्व्वदा मुने !।
तव भक्तिवशेनास्मि प्रकाश्यमिह तत्परः ॥ १६ ॥

बुद्ध उवाच।

अथाचारविधिं वक्ष्ये तारादेव्याः समृद्धिदम्।
यस्यानुष्ठानमात्रेण भवाब्धौ न निमज्जसि ॥ १७ ॥
समस्तशोकशमन-मानन्दादिविभूतिदम्।
तत्त्वज्ञानमयं साक्षाद्विमुक्तिफलदायकम् ॥ १८ ॥
स्नानादि मानसः शौचो मानसः प्रवरो जपः।
पूजनं मानसं दिव्यं मानसं तर्पणादिकम् ॥ १९ ॥
सर्व्व एव शुभः कालो नाशुभो विद्यते क्वचित्।
न विशेषो दिवारात्रौ न सन्ध्यायां महानिशि ॥ २० ॥
वस्त्रासन-स्थानगेह-देहस्पर्शादिवारिणः।
शुद्धिं न चाचरेत्तत्र निर्व्विकल्पं मन श्चरेत्॥ २१ ॥
नात्र शुद्धाद्यपेक्षास्ति न चामेध्यादिदूषणम्।
सर्व्वदा पूजयेद्देवीमस्नातः कृतभोजनः ॥ २२ ॥
महानिश्यशुचौ देशे बलिं मन्त्रेण दापयेत्।
स्त्रीद्वेषो नैव कर्त्तव्यो विशेषात् पूजनं स्त्रियाः ॥ २३ ॥

[अतःपरं यदुक्तञ्च तदन्यत्र प्रपञ्चितम्।]

[तृतीयपटले ।]

"पूजाकालं विना नैव पश्येच्छक्तिं दिगम्बराम् ।
पूजाकालं विना नैव सुरा पेया च साधकैः ।
आयुषा हीयते दृष्ट्वा पीत्वा च नरकं व्रजेत् ॥"

[अयमेव वृत्तान्तो महाचीनाचारक्रमेऽपि सविस्तरं वर्णितः ।]

(२)

[बुद्धस्य कामशास्त्राचार्यत्वं स्पष्टमुक्तं मीननाथकृत-
स्मरदीपिकायाम् ।]

"सारं निष्क्राम्य बुद्धादिमुनीनां प्रमुखात् श्रुतम् ।
श्रीमता मीननाथेन क्रियते स्मरदीपिका ॥
कामशास्त्रस्य तत्त्वज्ञा भवन्ति योषितः सदाः ।
ये वै शास्त्रं न जानन्ति रमन्ते वृषभा यथा ॥"

[महाचीनक्रमो गान्धर्व्वेऽपि वर्णितः ।]

F